

Türkiye'deki Düzensiz Göçmen Emeginin İşçi Sendikalarının Bakış Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of Irregular Migrant Labour in Turkey from a Labour Unions Perspective

 Hakan COŞKUN*

 Kasım KARATAŞ†

Makale Geliş Tarihi / Received : 09.04.2024

Makale Kabul Tarihi / Accepted : 30.06.2024

Araştırma Makalesi

Research Article

Öz

Bu araştırma, endüstriyel sosyal hizmet bağlamında Türkiye'ye yönelen düzensiz emek göçünün işçi sendikaları tarafından değerlendirilmesi ve bu sendikaların düzensiz çalışan göçmenlere yönelik etkinliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel bir fenomenolojik desen kullanılarak gerçekleştirilen araştırma, 19 sendikanın yetkilileriyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerle yürütülmüştür. Analiz sürecinde, sendikaların göçmen emeğine bakışı, mevcut durumun değerlendirilmesi, karşılaşılan sorunlar, tutumları ve öneriler olmak üzere beş ana tema etrafında bulgular şekillendirilmiştir. Bulgular, işçi sendikalarının düzensiz göçmen emeğine genel olarak temkinli ve eleştirel yaklaştığını, ancak bu işgücünün kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu kabul ettiklerini göstermektedir. Sendikalar, göçmen işçilerin kayıt dışı çalışmasının yerli işçiler üzerinde yarattığı baskıyı ve haksız rekabeti vurgulamış, ancak bu durumun aynı zamanda göçmen işçiler için de zorlayıcı ve sömürücü koşullar yarattığını ifade etmişlerdir. Araştırmanın bulguları, endüstriyel sosyal hizmetin bu alanda güçlendirici bir araç olabileceğini vurgulamaktadır. Özellikle, göçmen işçilerin hakları konusunda farkındalık yaratılması ve bu hakların korunması için sendikaların aktif rol almasının önemi ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Göç, Düzensiz Göçmen, Sendika, İstihdam, Endüstriyel Sosyal Hizmet

Abstract

This research examines the evaluation of irregular labor migration to Turkey by labor unions and their activities towards irregular migrants in the context of industrial social work. A qualitative phenomenological design was employed to conduct the research through semi-structured interviews with officials of 19 trade unions. The findings were shaped around five main themes: unions' view of migrant labor, assessment of the current situation, problems encountered, attitudes, and recommendations. The findings indicate that trade unions tend to adopt a cautious and critical stance towards irregular migrant labor, yet recognize the inevitability of this labor force. Trade unions have highlighted the pressure and unfair competition that migrant workers' unregistered work creates for local workers, while also acknowledging the coercive and exploitative conditions that this situation creates for migrant workers. The findings of the research suggest that industrial social work can be an empowering tool in this area. In particular, the necessity of increasing awareness about the rights of migrant workers and the active role of trade unions in protecting these rights was emphasized.

Keywords: Migration, Irregular Migrant, Trade Union, Employment, Industrial Social Work

Extended Abstract

Irregular labor migration in Turkey began in the 1980s, primarily from Eastern Bloc countries, and later from the Middle East. Turkey's geographical location, economic stability, flexible visa regulations, and stricter European Union migration policies have made it an attractive

*Arş. Gör., Munzur Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Aktuluk Mah. Üniversite Yerleşkesi Merkez/Tunceli – Türkiye, hakancoskun@munzur.edu.tr

†Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, kasim0607@gmail.com

E-ISSN: 2651-4036 / © 2017-2024 Journal of Management and Labour. This is an open access article.

Önerilen Atf Biçimi / Recommended Citation: Coşkun, H. ve Karataş, K. (2024). Türkiye'deki Düzensiz Göçmen Emeginin İşçi Sendikalarının Bakış Açısından Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Çalışma Dergisi*. 8 (1), 77-99

destination for migrants. Unfortunately, many migrants are forced to work in low-status, dangerous, and low-paid jobs, often under unfavorable conditions. Trade unions play a crucial role in safeguarding the rights of migrant workers, but this responsibility is often complicated ambiguities and contradictions. The growing number of migrants in Turkey, particularly after 2011, has brought migrant labor into the spotlight in informal work settings. In this context, industrial social work has become increasingly important in its efforts to protect the rights of low-wage workers and provide income support. However, the industrial social work practices of unions and workplaces in Turkey are not yet well-defined. The purpose of this study is to examine how labor unions assess irregular labor migration to Turkey and whether they are involved in any initiatives to support migrants working irregularly in Turkey. This will be explored in the context of the relationship between unions and social work, specifically industrial social work. The purpose of this study is to investigate the experiences of trade unions in the employment processes of irregular migrants and determine whether they provide support services for this population. A phenomenological qualitative research design was utilized to examine events within their social context and focus on meaning making and interpretation. The study aims to explain how individuals make sense of their experiences. Data was collected by conducting in-depth interviews with designated labor union officials using a semi-structured questionnaire. Participants were selected through purposive sampling and grouped according to their line of work. The data collection process was carried out through telephone and face-to-face interviews with trade unions. Following the interviews, the audio recordings were transcribed and analyzed. The study received approval from the Munzur University Ethics Committee, and all participants provided voluntary consent. It is important to note that this is a qualitative study with a limited sample size, focusing on specific unions and regions. The research analyzed the perspective of unions on irregular migrant labor and discovered that the majority of them view the precarious working conditions and labor exploitation of migrant workers as a class struggle. The study highlights the significance of recognizing migrants not only as migrants but also as laborers and uniting in class struggle. The policies of trade unions towards migration and migrants are influenced by various factors, including national identity, ideology, public discourse, legislation, national authorities, civil society organizations, and political parties. It is important to note that the ideological differences of unions shape their discourses and practices. However, all unions consider migrant labor as part of the working class and evaluate it within the framework of human rights. There is a consensus that migrant labor has become visible in the market and that the class struggle should be addressed together with migrants. However, unions' policymaking processes and practices are affected by their ideological differences. The assessment of the current situation examined several issues, including the inadequacy of trade unions, the lack of data on irregular migrant workers, migrant labor contractors, and wage unionism. Regarding the inadequacy of trade unions, it was noted that migrants are not fully accepted within trade unions, and that budgets and financial constraints, as well as legal barriers, make it difficult to organize. The discussion highlighted the lack of data on irregular migrant workers and the difficulties in accessing official statistics. It was emphasized that detailed data on migrants' working conditions is necessary. Additionally, the existence of intermediaries known as migrant labor contractors was noted. These intermediaries are responsible for creating exploitation and a lack of supervision in the process of migrants finding a job. Regarding wage unionism, it has been observed that unions tend to prioritize economic issues in the current climate, often overlooking the social rights of marginalized groups such as migrants. This has led to criticism that unions primarily focus on material rights, neglecting structural dimensions. Therefore, they continue to fight for economic gains. The theme of problems faced by trade unions in the field addressed the various dimensions of the challenges faced by trade unions. Firstly, the lack of state control was emphasized. Participants stated that the state cannot provide effective control over the working conditions of irregular migrant workers and that unregistered employment cannot be prevented. The situation described leads to the violation of irregular migrant workers' rights and forces

them into precarious employment. The problem of unregistered employment was also addressed as an important sub-theme. Participants emphasized that unregistered employment causes issues such as precariousness, low wages, poor working conditions, and negative competition with local workers. The employment of migrants without proper registration by employers results in a lack of protection for their rights and a precarious situation. Additionally, the fear of unionization among irregular migrants was identified as a significant issue. The uncertainty of migrants' legal status and the fear of deportation prevent them from participating in the unionization process, further exacerbating their difficulties in seeking job security and asserting their rights. Trade unions face important issues related to work permits for migrants. It has been emphasized that migrants who have been working in the country for long periods should be granted work permits. However, the lack of work permits severely restricts migrants' ability to claim their rights and leaves them in a weakened position in their relations with their employers. Additionally, anti-migrant sentiment was cited as a significant problem. It has been reported that some union members do not welcome the inclusion of migrants in the labor struggle and may even exhibit attitudes that border on anti-immigrant sentiment. This underscores the need for unions to actively combat anti-immigrant sentiment and work towards building a sense of unity that encompasses the entire working class. The study examined the approach of trade unions towards key issues related to precarious work, international projects, and organizing migrant workers. According to the findings, trade unions do not allow precarious work in their workplaces and advocate for the protection of basic working conditions, including occupational health and safety and minimum wages. Trade unions are believed to provide workers with protection against unregistered work, low wages, and precarious conditions. They are actively involved in generating knowledge on irregular migrant employment, developing projects, and cooperating internationally. This highlights the efforts of trade unions to defend and improve the rights of irregular migrant workers through cooperation at the national and international levels. Trade unions make efforts to inform and organize irregular migrant workers. They use various means of communication to raise awareness of the workers' situation and provide information and opportunities for organizing. Under the theme of recommendations on irregular migrant employment, the focus is on preventing the abuse of migrant labor and providing legal status to migrants. Participants emphasized the need for state intervention and more effective measures to prevent the abuse of migrant labor. To prevent informal work and inhumane conditions, it has been suggested that implementing a planned and programmatic migration policy is crucial. Providing legal status to migrants, whether in the form of citizenship or work permits, can be an effective solution to prevent victimization and informality. Providing legal status to migrants, whether in the form of citizenship or work permits, can be an effective solution to prevent victimization and informality. Emphasizing work permits, in particular, is recommended. Additionally, expanding the authorities of trade unions can also be beneficial. The speakers emphasized the importance of trade unions expanding their authority to be more effective in protecting migrant labor. However, they also noted the legal difficulties and restrictions that trade unions face in organizing migrants in Turkey. They proposed increasing institutional cooperation to protect migrant labor and prevent informality, including the establishment of a broad migration council that includes trade unions. It was suggested that this council, as a structure involving various stakeholders, could play a crucial role in identifying issues related to migrant labor and developing solutions. The study analyzed the viewpoint of labor unions in Turkey regarding irregular migrant labor and the challenges they face. The results indicate that trade unions generally view migrant labor from a humanitarian and conscientious perspective in the context of class struggle. However, their ability to effectively fight for their rights is hindered by limited resources and other constraints. Unions' attitudes towards migrant labor are often significantly impacted by difficult circumstances. Approaches such as migrant labor contractors and wage unionism may exacerbate the challenges faced by migrant labor. Unions have encountered various difficulties related to migrant workers, resulting in limited responses to precarious

working conditions. To address these issues, it is recommended to take measures against the abuse of migrant labor, provide legal status to migrants, expand the mandate of trade unions, and promote institutional cooperation. These recommendations suggest taking measures to protect migrant labor and secure the rights of migrant workers. The study's results emphasize the significance of ideological differences and historical ties in assessing the current situation and challenges of unions regarding migrant labor. Unions can achieve a more inclusive and effective solution by finding common ground and working together to defend the rights of migrant workers. In conclusion, the issue of irregular migrant labor is not only a matter of improving the economic welfare of migrant workers, but also a matter that needs to be addressed in the context of human rights, social justice, and social cohesion. It is critical that trade unions and industrial social work collaborate to defend migrant workers' rights and improve their working conditions. Respecting the rights of migrant workers is crucial for the well-being of society and a fair labor market.

Giriş

Türkiye'deki düzensiz emek göçleri, özellikle 1980'lerden sonra Doğu Bloku ülkelerinden kaynaklanan “bavul ticareti” olarak başlamış (Yükseker, 2003: 211-216; İçduygu, 2006: 4) ve daha sonra komşu ülkelerden, özellikle Orta Doğu kökenli göçlerle devam etmiştir (Toksöz & Ünlütürk-Ulutaş, 2012: 85-86). Türkiye'nin coğrafi konumu, içinde bulunduğu bölgedeki siyasi belirsizlikler, göreceli ekonomik istikrar, esnek vize düzenlemeleri ve Avrupa Birliği'nin sıkı göç politikaları gibi nedenler, diğer ülkelere gitme olanağı bulamayan göçmenler için, Türkiye'yi daha erişilebilir ve ekonomik bir seçenek haline getirmiştir (Erder & Kaşka, 2003; İçduygu & Kirişçi, 2009). Bununla birlikte özellikle 2000'li yıllarda, Türkiye ekonomisinin dinamizmi ile birlikte kayıt dışı ekonominin de yaygınlığı, Türkiye'yi, özellikle komşu ülkelerden gelen göçmenler için, daha da çekici hale getirmiştir (Lordoğlu, 2007b: 15).

İçinde buldukları toplumda dışlanmış, dışlanmaya yakın bir yerde “kıyıda” duran, güvencesiz göçmenler, birçok ülkede işgücünün önemli bir bölümünü oluştururlar (Thornley, Jefferys, & Appay, 2010:2). Göçmenler, genellikle yerel işçilerin tercih etmediği kirli, tehlikeli ve düşük statülü (3D işlerde: dirty, dangerous, demeaning) işlerde istihdam edilmektedirler (Lee, McGuinness & Kawakami, 2011: 1). Bu işlerin belirgin özellikleri, olumsuz çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri, düşük ücretler, iş güvencesizliği, görev tanımlarının belirsizliği ve denetim eksikliğidir (Lee vd., 2011: 1; Cranford, Vosko & Zukewich, 2003). Düzensiz göçmen işçiler, genellikle kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu sektörlerde çalışırlar ve çoğunlukla bakım hizmetleri, tekstil/giyim, tarım, gıda üretimi, inşaat, turizm ve eğlence gibi işlerde yoğunlaşmışlardır (OECD, 2001: 59; Toksöz & Ünlütürk-Ulutaş, 2012: 104; Dedeoğlu & Gökmen, 2011). Bu nedenle, göçmen işçiler genellikle işgücü piyasasının en istikrarsız, güvencesiz ve marjinal kısmında yer alırlar (King, 2002: 92-93; Holgate, 2005). Düzensiz göçmenler için bu durum daha fazla insan hakkı ihlali anlamına gelmektedir (Taran, 2000: 29; Wickramasekara, 2013: 6). Çalışma koşulları genellikle insanlık dışıdır. Bu sebeple, düzensiz göçmenler için, özellikle sendikal koruma büyük önem taşır (Tokol & Emirgil, 2022).

Düzensiz göçmenlerin sendika hakkı ve özgürlüğü, insan hakları hukukunun temel prensiplerinden biri olan çalışma ve örgütlenme özgürlüğü bağlamında ele alınmalıdır. Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi küresel kuruluşlar, tüm işçilerin, milliyetlerine veya yasal statülerine bakılmaksızın, sendikalaşma hakkına sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu hak, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 23. maddesinde[‡], Cenevre Sözleşmesinin[§] 3. Bölümü olan gelir getirici işler ve 4. Bölümü olan

[‡] İHEB, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>

[§] Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (Cenevre Sözleşmesi), [<https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>]

sosyal durum başlıkları altında ve son olarak ILO'nun 87** ve 98†† numaralı sözleşmelerinde açıkça belirtilmiştir. Bu belgeler, işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmek, adil ücretler almak ve insan onuruna yaraşır bir iş ortamına sahip olmak için örgütlenme özgürlüğünü koruma altına almaktadır. Bu bağlamda, düzensiz göçmenlerin sendika hakkı, evrensel insan hakları normları ve sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda savunulmakta ve tanınmaktadır.

Göçmen işçiler alanında sendikaların rolü, son yıllarda artan bir ilgiyle incelenmektedir (Krings, 2009: 61-62; Martinez-Lucio & Perrett, 2009). Sendikalar, göçmen işçilerin haklarının yasal düzeyde belirlenmesinde ve savunulmasında/uygulanmasında önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptir. Sendikaların ulusal ve uluslararası düzlemde, genellikle göçmen işçilerin örgütlenmesinde hak temelli bir yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir. Bununla birlikte sendikalar ile göçmen işçiler arasındaki ilişki, evrensel dayanışma ile yerel işgücü piyasasının gereksinimleri arasındaki gerilimler nedeniyle genellikle belirsiz ve çelişkilidir (Afonso & Devitt, 2016: 604). Dolayısıyla göç/göçmenlik politikaları üzerinde sendikaların etkisinin zayıf kaldığı söylenmektedir (Wilkens, 2010). Bununla birlikte sendikaların göçmenlere yönelik politikalarını iki ana ekseninde değerlendirmek mümkündür: Birincisi, sendikaların doğrudan göçmenleri örgütlemeye ve onlarla dayanışma içinde olmaya yönelik etkinlikleridir. İkincisi, sendikaların ulusal/bölgesel/uluslararası düzeyde göç politikalarının belirlenmesine katılım ve etkilerine odaklanmaktadır. Sendikaların göçmen işçilere ve emek göçüne yaklaşımlarını, genel ekonomik durum, işgücü piyasası koşulları, göçün özellikleri, göçmenlerin profili, ülkelerin göç tarihleri ve göçe yönelik tutumları, sendikaların yapısal özellikleri ve örgütsel güçleri belirlemektedir (Penninx & Roosblad, 2001; Gökbayrak ve Erdoğan, 2010).

Bunlar bağlamında sendikaların politika ve ideolojileri, göçmen işçilere karşı benimsedikleri tutumu belirleyen önemli bir değişkendir (Penninx & Roosblad, 2001). Sol ideolojiye sahip sendikalar söylem bazında genellikle sosyal adalet ve eşitlik ilkelerine vurgu yaparak bu şekilde göçmen işçilerin haklarını savunma eğiliminde hareket ederken, sağ ve muhafazakâr ideoloji ile şekillenen sendikalar genellikle ekonomik istikrar ve ulusal değerler üzerinden göçmen işçilerin bütünleşmesini desteklemeyi tercih edebilirler. İkinci bir değişken olarak, sendikaların örgütlenme kapasitesi ve kaynakları, göçmen işçilerle etkili bir iletişim kurma ve onları örgütlemeye yönelik faaliyetlerini belirleyen önemli bir etkidir (Marino, Roosblad ve Penninx, 2017; Refslund, 2021). Sendikaların sahip olduğu finansal kaynaklar, göçmen işçilerin ihtiyaçlarına yönelik özel programlar ve destek sistemleri oluşturabilme yeteneklerini belirleyebilir. Ayrıca, sendikaların içsel yapıları ve liderlikleri de örgütlenme süreçlerini etkileyebilir (Meardi, 2012). Bunun yanında Türkiye bağlamında özellikle 1980 sonrası oluşan antidemokratik ortamda sendikalara yönelik gelişen hukuki bağlamda kısıtlayıcı hususlar günümüzde sendikaların örgütlenme motivasyonları üzerinde oldukça etkili görünmektedir (Toksöz, Erdoğan & Kaşka, 2012; Cengiz, 2013). Üçüncü olarak, sendikaların içinde bulunduğu sosyo-ekonomik bağlam, göçmen emeği konusundaki tutumlarını belirlemede kritik bir rol oynamaktadır. Zira çoğu sendikanın çabası ekonomik refahı artırmaya yöneliktir (Alberti, Holgate & Tapia, 2013). İşsizlik oranları, ekonomik koşullar, göç politikaları ve ulusal işgücü piyasası dinamikleri gibi faktörler, sendikaların göçmen işçilere yönelik stratejilerini etkilemektedir (Penninx ve Roosblad, 2001; Gorodzeisky ve Richards, 2013).

Türkiye özelinde duruma bakıldığında özellikle 2011 sonrası artan göçmen sayısına paralel olarak Türk emek piyasasının kayıt dışı kısmında göçmen emeği oldukça görünür bir hale gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye özelinde de düzensiz göçmenlerin sorunlarının emek bakış açısıyla ele alınmasına ve bu bakış açısına dayalı eylemler geliştirilmesine gereksinim

**87 No'lu Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkının Korunması Sözleşmesi,

<https://www.ilo.org/tr/resource/87-nolu-sendika-ozgurlugu-ve-sendikalasma-hakkinin-korunmasi-sozlesmesi>

†† 98 No'lu Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi, <https://www.ilo.org/tr/resource/98-nolu-orgutenme-ve-toplu-pazarlik-hakki-sozlesmesi>

bulunmaktadır (Gökbayrak & Erdoğan, 2010; Erdoğan, 2013). Dolayısıyla önümüzdeki günlerde emek sahasında insan hakları ve sosyal adalet temelinde hareket eden endüstriyel sosyal hizmet bağlamında sosyal hizmet uzmanlarına önemli görevler düşeceğini söylemek hatalı olmayacaktır.

1. Sendikal Hareket ve Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet alanında sendikal etkinlikler, özellikle sosyal hizmet uzmanları arasında düşük ücretli çalışanların haklarını savunma ve gelir desteği sağlama çabaları, 1890'larda başlayan "yerleşim evi hareketi" (settlement house movement) zamanından beri önemli bir yer tutmaktadır (Amsterdam, 1982). Alanyazın, sosyal hizmet ve endüstri arasındaki tarihsel ilişki üzerine pek çok yazının bulunduğu göstermektedir (Carter, 1977; Popple, 1981). Endüstriyel sosyal hizmet, sosyal hizmet ve endüstri ilişkileri kesişiminde ortaya çıkan önemli bir sosyal hizmet uygulama alanı olarak ifade edilebilir. Endüstriyel sosyal hizmet, çalışma yaşamında sosyal adalet, eşitlik ve insan haklarının korunmasını hedefleyen bir yaklaşım olarak öne çıkar. Endüstriyel sosyal hizmetin, sosyal hizmet ile çalışma dünyasının kesiştiği noktada, politika, planlama ve hizmet sunumu etkinliklerini içerdiği belirtilmektedir (Akabas, 1983: 132; akt. Strausner, 1990: 3).

Endüstriyel sosyal hizmetin kökenleri, ABD'de, henüz sosyal kurumların yeterince kurulmadığı dönemde, çalışanlara yönelik çeşitli hizmetlerin geliştirilmesinden sorumlu çalışanların işe alınmasına dayandırılmaktadır (Popple, 1981). Bununla birlikte, kısa bir duraklama dönemine girmiş olsa da II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ortaya çıkan olumsuz yeni sosyal ve ekonomik iklimde (Masi, 2020: 25) kadınların ve göçmenlerin işgücüne katılımının artmasıyla birlikte, tam zamanlı bir refah çalışmasının istihdamı fikri yeniden gündeme gelmiştir (Mor-Barak vd., 1993: 64-67). Bu dönemde, güçlü kurumsal işçi sendikalarının varlığıyla birlikte, bu tür hizmetlerin sunulması için ortamlar oluşturulmuştur. 1943'te, ABD'de Ulusal Denizcilik Birliği ve Birleşik Denizci Servisi, sosyal hizmet uzmanı Bertha C. Reynolds'ı işe almıştır. Reynolds, aynı zamanda diğer sendikalara da eğitim vererek bu yaklaşımı teşvik etmekle sorumlu tutulmuştur. Reynolds'un çalışmalarının ardından, kamu sektörü, hazır giyim, hastaneler ve üretim sanayilerindeki diğer işçi sendikaları, üyelerine çeşitli mesleki, psiko-sosyal ve yasal hizmetler sunan programlar başlatmıştır (Lewis, 1997; Kurzman, 2013: 5).

Günümüzde sendikalar, çalışana destek programlarına benzer bazı programlar aracılığıyla sosyal hizmet uygulamalarını üyelerine sunmaktadır. Bu kapsamda sendikal danışma programları, bireysel destek programları gibi hizmetler, iş yerlerinde sosyal hizmet uygulamaları olarak öne çıkmaktadır (Maiden, 2001). Endüstriyel sosyal hizmet uygulamalarının ötesinde, radikal sosyal hizmet yaklaşımı çerçevesinde sendikalarda sınıf temelli mesleki uygulamalara odaklanan programlar da gerçekleştirilmektedir (Yanardağ, 2020: 271-272). Ancak, Türkiye'de endüstriyel sosyal hizmet uygulamaları konusunda, birkaç özel firma dışında iş yerleri ve sendikalar düzeyinde belirgin bir etkinliğin olmadığı görülmektedir (Yanardağ & Zubaroğlu Yanardağ, 2020).

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu araştırmanın amacı, endüstriyel sosyal hizmet bağlamında, sendikalar ve sosyal hizmet ilişkisinden hareketle, Türkiye'ye yönelen düzensiz emek göçünün işçi sendikaları tarafından nasıl değerlendirildiğini ve bu sendikaların Türkiye'de düzensiz olarak çalışan göçmenlere yönelik herhangi bir etkinlikte bulunup bulunmadığını araştırmaktır. Bu bağlamda, sendikaların düzensiz göçmenlerin istihdam süreçlerindeki deneyimlerini anlamak ve bu kişilere yönelik destek hizmetlerinin olup olmadığını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Bu araştırmada fenomenolojik nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Fenomenolojik desen, bireylerin belirli bir olguyu nasıl deneyimlediğini ve bu deneyimlere hangi anlamları yüklediğini anlamaya yönelik bir araştırma yöntemidir. Bu desen, katılımcıların yaşantılarını, algılarını ve hislerini derinlemesine inceleyerek, araştırılan fenomenin özünü ortaya çıkarmayı amaçlar. Özetle bu deseni kullanan nitel araştırmacı olayları sosyal bağlamları içinde inceleyerek anlam oluşturma ve yorumlamaya odaklanmaktadır (Neuman, 2017: 232). Bu araştırmada tercih edilen fenomenolojik desen, bireylerin yaşadıkları deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını incelemek ve açıklamak amacıyla kullanılan uygun bir yöntemi temsil etmektedir (Merriam, 2018). Fenomenolojik desen, düzensiz göçmen istihdamına ilişkin sendikaların deneyimlerinin anlaşılmasına yönelik süreçleri kolaylaştırmıştır.

Bu araştırmanın verileri, belirlenmiş işçi sendikası yetkilileriyle yarı yapılandırılmış form aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış form, araştırmacıya, esneklik sağlaması ve katılımcıların algıladığı dünyayı kendi düşünceleriyle anlatmalarını sağlaması (Merriam, 2018) açısından katkı sağlamıştır. Araştırma için hazırlanan yarı yapılandırılmış form, işgücü, göç ve sendikal örgütlenme konularında uzman bir akademisyenin değerlendirmesine sunulmuş ve ardından belirlenen bir iş kolundaki sendika temsilcisi ile pilot testte kullanılmıştır. Pilot test verileri çözümlenmeye dâhil edilmemiş, ancak elde edilen geri bildirimler doğrultusunda görüşme formu revize edilmiş ve araştırmada son hali kullanılmıştır.

2.2. Katılımcılar

Bu araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan “ölçüt örnekleme” seçilmiştir. Ölçüt örnekleme yöntemi, araştırmacının belirli bir ölçütü karşılayan tüm durumları araştırma grubuna dâhil etme amacını taşımaktadır (Patton, 2018: 238). Araştırma öncesinde yukarıda giriş kısmında da belirtildiği üzere göçmen emeğinin en fazla yoğunlaştığı iş kollarına bağlı sendikalar hedef kitlesini oluşturmuştur. Bu bağlamda yedi iş kolu belirlenmiştir. Ancak alanda karşılaşılan durumlar ve öneriler bağlamında iki iş kolu daha araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma kapsamında TÜRK-İŞ, DİSK ve HAK-İŞ işçi sendikaları konfederasyonlarına bağlı dokuz iş kolundan (genel hizmetler, inşaat, turizm, tekstil, nakliyat, gıda, tarım, metal ve petro-kimya) toplam 19 sendikanın İstanbul, Ankara ve Antalya genel merkezleri ile şubelerinde görev yapan 17 genel merkez ve iki şube düzeyindeki sendika temsilcisi ile görüşmeler yapılmıştır. Belirlenen dokuz iş kolunun her birinden en az bir sendika ile görüşülmüştür.

2.3. Veri Toplama Süreci ve Verilerin Çözümlemesi

Araştırma öncesi, sendikaların bağlı olduğu konfederasyonlara e-posta gönderilerek araştırma hakkında bilgi verilmiş ve izin alınmıştır. Daha sonra sendikalarla telefon görüşmeleri yapılarak kısa bir bilgilendirme yapılmış, araştırmaya ilişkin öneri formu ve etik kurul kararı paylaşarak randevu talep edilmiştir. Görüşmeler, 2023’ün Ağustos-Eylül aylarında tamamlanmıştır. Görüşmelerin 18’i Ankara ve İstanbul’daki sendika binalarında yüz yüze, bir görüşme ise sendika merkezinin Antalya’da olması nedeniyle çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. 17 görüşmenin ses kaydı izin alınarak kaydedilmiştir. İki katılımcı ise ses kaydı alınmasına izin vermemiştir. Bu görüşmeler not alınmıştır. Görüşmelerin süresi 28 - 69 dakika arasında değişmiştir.

Ses kaydına alınan görüşmeler yazıya aktarıldıktan sonra yazım hatalarının düzeltilmesi amacıyla görüşmeler yeniden okunarak araştırmacıların veriler hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır. Daha sonra veriler MAXQDA 2022 Nitel Veri Çözümleme Programına aktarılarak çözümlenmiştir.

2.4. Etik Kurul Onayı

Araştırma, Munzur Üniversitesi Etik Kurulundan alınan onay (Karar No: 2023/09-07, Karar Tarihi: 05 Temmuz 2023) ile başlatılmıştır. Katılım sağlamak isteyen sendika yetkililerine araştırmanın amacı, yöntemi ve veri kullanımı detaylı bir şekilde açıklanmış, ardından gönüllü katılımları yazılı olarak alınmıştır. Anonimlik sağlamak için sendikaların bağlı oldukları konfederasyon belirtilmemiş, iş kollarına göre “K1-K2-...K19” gibi isimlendirmeler kullanılmıştır. Görüşmelerde, katılımcılardan izin alınarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır.

2.5. Sınırlılıklar

Araştırmamızın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, bu araştırma nitel bir araştırma olduğu için sonuçlar, genelleme yapmaya uygun değildir. İkinci olarak araştırmanın örnekleme belirli işçi sendikaları ve bu sendikaların İstanbul ve Ankara'daki genel merkezleri ve bazı sendikaların genel merkezlerin yoğunluğu nedeniyle İstanbul ve Ankara şubeleri ile sınırlı olduğu için, farklı sendika kollarının yaklaşımlarını ve bölgesel farklılıklardan kaynaklı bakış açılarını yansıtmayabilir.

3. Bulgular

Araştırma, “1. Sendikaların düzensiz göçmen emeğine bakışı, 2. Mevcut durumun değerlendirilmesi, 3. Sendikaların alanda karşılaştığı sorunlar, 4. Sendikaların sorunlar karşısındaki tutumu ve 5. Düzensiz göçmen istihdamına yönelik önerileri” olmak üzere beş tema altında toplanmıştır.

3.1. Sendikaların Düzensiz Göçmen Emeğine Bakışı

Bu tema altında; göçmen emeğini sınıf mücadelesi içinde görmek alt teması oluşmuştur.

3.1.1. Göçmen Emeğini Sınıf Mücadelesi İçinde Görmek

Katılımcılar, göçmen işçilerin güvencesiz çalışma koşullarının ve emek sömürsünün, işçi sınıfının genel mücadelesi olduğunu vurgulamışlardır. Göçmen emeğini sınıf mücadelesi içinde insanî ve vicdanî bir perspektiften değerlendirerek, onları sadece göçmen kimliğiyle değil, aynı zamanda emekçi olduklarını ve sınıf mücadelesi içinde birleşmenin önemine dikkat çekmişlerdir. Bu durum, emek mücadelesinin sadece ekonomik bir çatışma değil, aynı zamanda insan hakları ve sosyal adalet temelinde bir birleşme alanı olduğunu, dolayısıyla sınıf mücadelesinin daha kapsamlı bir perspektifle ele alınması gerektiği fikrini yansıtmaktadır.

“Yani onları dışlayarak şey yaparak değil, onlarla beraber hem kendi alın terimizin sömürsünün önüne geçmek hem de göçmenlerin alın teri ve emek sorununu birlikte bir araya gelerek omuz omuza mücadele ederek çözülebileceğimizi düşünüyoruz.” (K1, Petrol-Kimya İş Kolu)

“Burada dediğim gibi bu mücadelenin sınıfın bir parçası olan, mücadeleyi de bir karşıtlık üzerine değil tersine mücadelenin bir parçası olarak görüp emek içerisinde birleşmek lazım. Ayrıca bu insani bir durumdur. Bunun da farkında olmak lazım bir yerde.” (K14, Nakliyat İş Kolu)

Türkiye'de, sendikaların sınıf bilinci içinde hareket etmeye çalıştığı ancak düzensiz göçmen işçilerin, yasal, politik, ekonomik ve kültürel gerçekliklerle örülü emek piyasasında sendikaların içinde yer bulamadığı gözlemlenmektedir. Marx'ın işçilerin ülkesi olmadığına dair ifadesine rağmen, sendikal uygulamalar genellikle ulusal kimlik ve çıkarlar çerçevesinin ötesine geçememektedir (Hyman, 2001). Penninx ve Roosblad (2001), kurumsal aktörlerin, ulusal kimlik, ideoloji, kamu söylemi, mevzuat, ulusal makamlar, sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler gibi etmenlerin, sendikaların göç ve göçmenlere yönelik politikalarını etkilediğini belirtmektedirler. 1980 sonrası süreçte Türkiye'de, daralan sendikal hareketler sonucunda sendikalar daha “devletçi” bir çizgide hareket etmeye başlamıştır. Sınıfsal boyut oldukça zayıf kalmıştır. Araştırmamızda sendikaların çoğu sınıf vurgusu yapmış olsalar da insani bir bakış

açısıyla göçmen emeğine yaklaştıklarını bildirmişlerdir. Bu bakış, alanyazınla de benzerlik göstermektedir (Toksöz vd., 2012).

Burada değinilmesi gereken bir diğer konu konfederasyonların ve onlara bağlı olan sendikaların sahip olduğu düşünel arka planlar bağlamında farklılaştıkları konusudur. Cam (2019, s. 49) çalışmasında Türkiye'deki işçi konfederasyonları, Türk-İş, DİSK ve Hak-İş'in aynı sınıfın temsilcileri olmalarına rağmen farklı söylemlere sahip olduklarını belirtmiştir. DİSK konfederasyonuna bağlı sendikaların çoğu sol ideoloji ile hareket ederken, Hak-İş ve Türk-İş konfederasyonlarına bağlı sendikaların çoğu sağ ideolojilerden beslenmektedir. Bu düşünel farklılıklar sendikaların söylemlerine yansımakta ve uygulamalarını şekillendirmektedir (Penninx & Roosblad, 2001). Bu çalışma kapsamında göçmenlerin sınıfın bir parçası olduğuna dair görüşler DİSK sendikaları tarafından çoğunlukla Marxçı sınıf anlayışı temelinde gelişirken (Cam, 2019, s. 98), Hak-İş ve Türk-İş'e bağlı sendikaların söylemlerinin ise çoğunlukla sağ ideolojik söylemlerle şekillendiği söylenebilir. Ancak nihai olarak her iki tarafın da ortaklaştığı konu göçmen emeğinin piyasada görünür hale geldiği ve bu durumda yapılması gerekenin yerli ya da göçmen emek ayrıştırmasına girmeden sınıf açısından bakılması gerekliliğidir.

3.2. Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi

Bu tema dört alt tema çerçevesinde incelenmiştir: 1. Sendikaların yetersiz kalması, 2. Düzensiz göçmen işçilere dair veri eksikliği, 3. Göçmen işçi müteahhitleri ve 4. Ücret sendikacılığıdır.

3.2.1. Sendikaların Yetersiz Kalması

Katılımcılar, göçmenlerin sendikalar içinde tam anlamıyla kabul göremediğini ve göçmen hakları mücadelesinde eksikliklerin olduğunu belirtmişlerdir. Sendikaların bütçe sınırlamaları göz önüne alındığında, göçmen haklarına odaklanmanın zorluğu ve kısa vadeli üye kazanımının mümkün olmadığı bir alana yatırım yapmanın sendikalar için gerçekçi olmadığı ifade edilmiştir. Yasal kısıtlılıklar da göçmenleri örgütlemeyi zorlaştırmaktadır. İfadeler, göçmenlerin sendikalarla tam olarak bütünleşmesi ve göçmen hakları konusunda etkili bir şekilde hareket etmesi için zaman ve farkındalığın gerekliliğine işaret etmektedir.

“Vücuttaki kanser hücrelerini düşünün. Yani sendika için yabancı budur yani. Nasıl ki kanser hücreleri vücutta bulunur ve o hücre belli bir sayıya ulaşmadan hastalık ortaya çıkmaz ve dolayısıyla kişi önlem almaya daha doğrusu tedaviye başlamaz. Göçmenler de böyle herkes farkında ama görünür olmaları ve sendikaların bir şeyler yapmaya başlamaları için hala zaman lazım.” (K4, Gıda İş Kolu)

“Kanser hücreleri” metaforuyla anlatılmak istenen şudur: Kanser oluşumuna neden olan hücreler, her sağlıklı insanda belirli bir düzeyde bulunur. Ancak, bu hücrelerin sayısının artmasıyla sorun ortaya çıkar. Benzer şekilde, düzensiz göçmen işçiler şu anda sendikaların gündeminde önemli bir yer tutmamaktadır çünkü sayıları henüz yeterince dikkat çekici düzeyde değildir. Bu nedenle, sendikalar henüz bu durumu büyük bir sorun olarak görmemekte ve gündemlerine tam anlamıyla almamaktadır.

“Bir başka noktada şöyle bir gerçeklik var, yani şimdi sendikaların bütçeleri belli, finansal durum da ortada söz konusu. Hiçbir şekilde kısa vadede üye kazanamayacağı bir alana yatırım yapmasını beklemek sendikalardan, pek gerçekçi değil ama göçmenler bizim gerçekçimiz.” (K10, Tekstil İş Kolu)

Türkiye'de sendikaların düzensiz göçmen emeğini koruma konusundaki çabalarının yetersizliği, sınırlı kaynaklar ve düşük göçmen sendika üyeliği ile bağlantılı görünmektedir. Göçmen işçilere yönelik etkinlikler, sendikalar için önemli bir finansal yük oluşturmaktadır. Alanyazında, yabancı uyruklu işçiler arasındaki sınırlı sendikalaşmanın temel nedeninin sendikaların göçmen emeğine yeterince yatırım yapmaması olduğu vurgulanmaktadır (Refslund, 2021: 317). Bununla birlikte göçmen işçilerin sendikalaşma oranı ile yerel işçilerin sendikalaşma oranı arasında sağlam bir ilişki bulunmaktadır (Gorodzeyski & Richards, 2013:

246). Özellikle, göçmen işçilerin sendikalaşma oranlarının artması, yerel işçilerin sendikalaşma oranlarını da olumlu yönde etkileyebilir. Bu durum, işçi haklarının genel olarak güçlenmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca, sendikalar göçmen işçilerin haklarını savundukça, sendikal hareketlerin genel gücü ve etkisi de artmaktadır. Bu bağlamda, her iki grubun sendikalaşma oranları arasındaki ilişki, işçi dayanışmasının ve sendikal güçlenmenin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Türkiye'deki duruma baktığımızda 2023 Temmuz verilerinde Türkiye'de yerli emeğin örgütlülük oranının %14,7 (URL 1) olması, göçmenler arasında sendika üyeliği beklentisinin düşük olmasıyla uyumlu bir durumu yansıtmaktadır.

Bununla birlikte Türkiye'de sendikalara ilişkin yasal düzenlemelerde önemli bir konudur. Sendikalar, mevcut yasal düzenlemeler nedeniyle düzensiz göçmenlerin sendikalara üye olamayacaklarının farkında olup, bu konuda bir strateji geliştirme eğiliminde değildir. Birçok ülkede, mevcut yasal düzenlemeler özellikle düzensiz göçmenlerin sendikalaşmasını zorlaştırdığından, düzensiz göçmenlere yönelik etkinlikler genellikle örgütlenme çabası yerine temel haklarının sağlanmasına odaklanmaktadır (Cengiz, 2013: 67). Ancak, bazı sendikacılar, mevzuat sınırlarının ötesine geçen bir strateji benimsemeleri gerektiğine inanmaktadır. Bununla birlikte, bu inanışa rağmen, sendikaların güçlerinin sınırlı olması nedeniyle Türkiye'de böyle bir stratejiyi uygulamanın son derece zor olacağı ifade edilebilir.

3.2.2. Düzensiz Göçmen İşçilere Dair Veri Eksikliği

Katılımcılar, düzensiz göçmen işçilere dair resmi veri eksikliğini vurgulayarak, akademik ve sendikal çevrelerin bu alanda çalışma yaparak istatistiksel verilerin derlenmesini önermişlerdir. Detaylı verilere duyulan ihtiyacın altını çizdiler ve bu eksikliğin çalışma koşullarını anlamak ve çözüm önerileri geliştirmek adına engel oluşturduğu belirtilmiştir. *“Tabi ya en önemlisi bizim istatistiğe ihtiyacımız var. Ben her gelene söylüyorum, yani akademi ve sendikal camia olarak birleşip elimizden gelebilen bir şey varsa yani şu an bizim gündemimizde yok. Yani böyle istatistik çıkarmak. Ne kadar çalışıyor? Nerelerde çalışıyorlar? Falan haritalandırma çalışıyoruz ama hakikaten bir istatistik çıkarma ihtiyacımız var.”* (K10, Tekstil İş Kolu)

Düzensiz göçmenlere ilişkin veri eksikliği sendikaların düzensiz göçmenler konusunda ellerini bağlayan bir diğer önemli konudur. Bu eksiklik, sendikaların etkili stratejiler geliştirmesini zorlaştırmaktadır; çünkü bu grupla ilgili kesin ve güncel verilere ulaşmak güçtür. 2019 yılında Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi [Center for Strategic and International Studies] tarafından düzensiz göçmenlere ilişkin hazırlanan raporda dünya çapında 100 milyonun üzerinde düzensiz göçmen bulunduğu ifade edilmiştir (CSIS, 2019). Türkiye'ye bakıldığında, 2023 Kasım ayı verilerine göre düzensiz olarak tespit edilen göçmen sayısı 219 bin civarındadır (URL 2). Ancak, düzensiz göçmenlerin çoğunun kayıt dışı olarak istihdam edildiği düşünüldüğünde, araştırmacılar bu rakamların tahminlerden öteye geçemeyeceğini belirtmişlerdir (Koser, 2010; Erdoğan, 2013).

3.2.3. Göçmen İşçi Müteahhitleri

Katılımcılar, göçmen işçilerin iş bulma süreçlerinde ortaya çıkan “göçmen işçi müteahhitleri^{††}” olarak adlandırdıkları bir olguya dikkat çekmişlerdir. Bu olgu, göçmen kaçakçılığıyla ilişkilendirilebilir. Katılımcılar, göçmenlerin istihdam süreçlerinde paravan yapıların varlığına işaret etmişlerdir. Taşeron müteahhitlere çalışan işçi aracılarının, göçmenleri sömürmek amacıyla ticari bir faaliyet haline getirdiğini belirtmişlerdir. Göçmenlerin özellikle turizm sektöründe bu tür aracılar tarafından istihdam edildiği ve bu acentaların insanları sömürdüğü vurgulanmıştır.

“Bu Orta Asya'dan getirilen Kırgızlar, Kazaklar, Türkmenler okullardan sanki stajyermiş gibi getiriliyorlar. Bunları çeşitli şirketler çeşitli acentalar alıp getiriyor. Oradan ve burada istihdam edip sonra tekrar gönderiyorlar. Bu acentalar bu işten para kazanıyorlar. Bunun

^{††} Bu ifade görüşmeler esnasında bir katılımcı tarafından kullanılmıştır.

önüne geçilemiyor. Özel istihdam bürosu gibi çalışıyorlar. Ama insanları sömürüyorlar.”(K7, Turizm İş Kolu)

“Hani mevzu çok farklı bir noktaya gidiyor. Çünkü adam işte iş araçları üstünden çalışıyor. Dolayısıyla işte atıyorum hani kişi başı işte 400 TL atıyorum alıyorsa bunun tamamını kişiye vermiyor. Yani bunun yüzünü veriyor, 300 cebine koyuyor. Dolayısıyla hani burada bir rant var. Araçlar var, çavuşlar var. Şimdi mevzu şöyle işliyor, aslında bir çavuş var. Çavuşun üstünde işte müteahhitler var. Siyasiler ve bürokratlarda işin içinde muhtemelen. Bu şekilde bir alışveriş biçiminde ilerliyor ve buna göz yumuluyor.”(K16, Tarım İş Kolu)

Taşeronluk, uluslararası hareketlilik, yasal tecrit ve işverenlerin sendika karşıtı uygulamaların, sendikal hakların uygulanmasını zorlaştırdığı ifade edilmektedir (Berntsen & Lillie, 2016). Bu durum, sendikaların göçmen emeği konusunda yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Göçmen emeği konusundaki sendikal etkinliklerin güçlü olduğu ülkelerde, sendikalara özel istihdam bürolarının danışma ve rehberlik sağlaması oldukça değerlidir (Meardi, 2012). Türkiye’de ise yukarıda da ifade edildiği gibi yasal olmayan araçların, göçmen emeğinin güvencesiz ve sahipsiz oluşundan faydalanarak, bir sömürü ve rant alanına dönüşen bu durumdan faydalandıklarını söylemek mümkündür. Sendikalar bu rantın bürokratik kademelerce de bilindiğini bundan dolayı da herhangi bir strateji geliştiremediklerini belirtmişlerdir. Bu durum, sendikaların mücadelesini karmaşıklaştırmakta ve işçi haklarının korunmasını zorlaştırmaktadır.

3.2.4. Ücret Sendikacılığı

Katılımcılar, sendikaların özellikle ekonomik meselelere yoğunlaştığını belirtmektedirler. Ekonomik daralma ile birlikte, sendikaların, emekçilerin ekonomik durumunu iyileştirmeye odaklandığı ve diğer sosyal, kültürel ve psikolojik boyutları ihmal ettiği ve bunları siyasi yapılara havale ettiklerini belirtmişlerdir. Göçmenler gibi özel grupların da bu eksende gözden kaybolduğu ifade edilmiştir.

“Şimdi bizim bu ekonomik koşullarda ülkemizin içinde bulunduğu, tekstil sektörünün içinde bulunduğu koşullarda en büyük şeyimiz açıkça söyleyeyim, ücret sendikacılığı yapıyoruz. Ücret sendikacılığı; yani üyelerimizin ekonomik konularına bakıyoruz, sosyale pek bir şey yapamıyoruz. Bu da bir yara aslında. Düzensiz göçmenler de bir yara onlar için de yeterince bir şey yapamıyoruz.”(K11, Tekstil İş Kolu)

“Bizim şeyimiz yani mevcut sendikal yapının anlayışın geri düzeyde olduğunun göstergesi, yani sosyal hakları önceleyen bir yaklaşımımız yok. Onlar hep başka alanlara siyasette havale ediyoruz. Havaleci yaklaşım var. Biz ne yapıyoruz? Ekonomiye odaklanıyoruz. Başka seçenek yok.”(K6, İnşaat İş Kolu)

Yukarıdaki ifadelerden hareketle sendikaların çoğunlukla ücret ve istihdama dönük maddi haklara odaklandıkları görülmektedir. Aynı zamanda yapısal boyutlara da odaklanmaları gerekmektedir. Ancak Türkiye’de ekonomik koşullar, sendikaları genellikle sadece maddi kazanımlara odaklanmaya yönlendirirken, emeğin yapısal boyutunu göz ardı etmektedirler. Sendikaların genellikle ücret sendikacılığını aşamadığı ve buna bir nevi mecbur kaldıkları söylenebilir. Felsefi yapılarına göre farklılık göstermekle birlikte, sendikalar genellikle işçilerin ekonomik hak ve çıkarlarını toplu pazarlık veya siyasi etkinlikler yoluyla koruma ve geliştirme, ayrımcılığa karşı mücadele gibi konulara odaklanmaktadır. Sendikalar zaman zaman bu konularda önemli roller oynamış olsalar da genel olarak, eşitlik, kültürel tanınma gibi konular, işçilerin ücret ve çalışma koşulları gibi temel sorunlarına göre daha az önemsenmiştir (Alberti vd., 2013: 4134). Göçmenler genellikle ev sahibi ülkeye ilk geldiklerinde yerli işçilere göre daha düşük ücret talep ederler ve genellikle çalışma yaşamlarının çoğunda ücret dezavantajıyla karşılaşır (Friedberg, 2000). Dolayısıyla sendikaların gerek yerli gerek göçmen emeği için verdiği mücadele, ekonomik hakların kazanımı üzerinden ilerlemektedir. Çalışmamız açısından da bu çıkarımı yapmak mümkündür.

3.3. Sendikaların Alanda Karşılaştığı Sorunlar

Bu tema altında: 1. Devletin denetim eksikliği, 2. Kayıt dışı istihdam sorunu, 3. Göçmenlerin sendikalaşmaktan korkması, 4. Çalışma izinlerine ilişkin sorunlar ve 5. Göçmen karşıtlığı alt temaları oluşturulmuştur.

3.3.1. Devletin Denetim Eksikliği

Göçmenlerin kayıt dışı ve kaçak olarak çalıştırıldığı durumlarda, işverenlerin devlet denetiminden kaçma eğiliminde olduğu ifade edilmiştir. Katılımcı ifadelerinden çıkan husus, devletin gerekli denetimleri yap(a)madığı ve kayıt dışı düzensiz göçmen çalıştırılmasının engellen(e)mediği yönündedir. Bu bağlamda, devletin denetim eksikliğinin, düzensiz göçmen işçilerin haklarının ihlal edilmesine ve kayıt dışı çalıştırılmalarına zemin hazırladığı vurgulanmıştır.

“Göçmenlerin bir fabrikada kaçak olarak çalıştırıldıklarını duyduk. Bunu teyit ettik. Yani evet orda kayıtsız olarak göçmen çalıştırılıyor. Dolayısıyla devlete başvurduk, şikâyetle bulunduk. Şimdi devlet yetkilileri geliyor. Geldiği zaman oradaki yöneticiler hemen zaten haber alıyorlar. Göçmen işçileri bir arabaya bindirip sanayi içerisinde bir dışarı çıkarıyorlar. Denetçiler geliyor, fabrikada geziyor. Hayır, burada göçmen işçi yok diyorlar. Çıkıp gittikten sonra göçmen işçiler tekrar gelip iş başı yapıyorlar.”(K1, Petrol-Kimya İş Kolu)

Düzensiz göçmen işçilerin çalışma koşulları üzerinde etkin denetim sağlanmaması, onları kayıtsız ve güvencesiz istihdama zorlamakta ve “madun” konumuna getirmektedir. Spivak (2016), madunların sesinin duyulmadığını ve çıkan seslerin aslında onlara ait olmadığını, ancak onlara yönelik hegemonyanın sesini yansıttığını ifade etmektedir. Bu maduniyet, sömürü, baskı ve ayrımcılığı beraberinde getirirken, devletin bu alandaki eksikliği genel anlamda işçi haklarının korunmasını da engelleyebilir. Son yıllarda, göçmen işçilerin yerli işçilere göre güvencesizliğe daha fazla maruz kaldığı söylenebilir (O'Reilly, MacInnes, Nazio, & Roche, 2008). Bu durum, özellikle kayıt dışılık sorununun bir yansımasıdır. Düzensiz emeğin piyasadaki görünür hali, genellikle kayıt dışılığa yatkın sektörlerde ortaya çıkmaktadır ve kayıt dışılık, düzensiz emeğin ve özellikle düzensiz göçmen emeğinin kimliği gibi bir işlev görmektedir (Toksöz vd., 2012: 130-131). Bu durum araştırmamızda da benzer şekilde ortaya çıkmıştır.

3.3.2. Kayıt Dışı İstihdam Sorunu

Katılımcılar, kayıt dışı istihdamın çeşitli sorunlara yol açtığını vurgulamışlardır. Bu sorunlar arasında güvencesizlik, düşük ücret, kötü çalışma koşulları ve yerli işçilerle olumsuz rekabet gibi faktörler ön plana çıkarılmıştır. Göçmenler açısından kayıt dışı istihdamın, Türkiye işçi sınıfının durumundan daha kötü koşullar içeren bir durumu beraberinde getirdiği öne çıkan bir diğer husustur. Bu durum, kayıt dışı istihdamın yaygınlığı ve denetim eksikliğinin işçi haklarını olumsuz etkilediğine işaret etmektedir.

“Bir defa bunlar sahipsiz, her bakımdan sahipsiz. İşverenin bunları çalıştırdığına dair de bir işaret yok. Herhangi bir gün kapının önüne konabilir, bunların ne tazminat hakları olur, ne herhangi bir konuda talepleri olabilir. Zaten çalışıp çalışmadıkları konusunda bir kayıt da yoktur. Yani güvencesizler. O nedenle bunların durumlarını Türkiye işçi sınıfının durumundan daha da kötü koşullar içerisinde olduğu kanaatindeyim.”(K2, Genel Hizmetler İş Kolu)

“Mesela bundan bir yıl evvel bir fabrikanın yan tarafına bir kulübe yapmışlar. Tekstil fabrikası Suriyelileri çalıştırıyor. O kulübede de barınıyorlar. Fakat kulübeyi bir görseniz korkunç durumda yani kötü bir yer. İnsanlar burada kalıyor. Sabahleyin gelip fabrikada üretim yapıyor.”(K12, Nakliyat İş Kolu)

“Bunu çok fazla söyleniyor. Özellikle şimdi göç bir yani emek piyasasında bir piramide benzettiğimizde hani işte Türk işçiler işte onlar kendi içerisinde erkekler, kadınlar onların bir

altında göçmenler aslında dibe doğru bir gidiş var. O dibe doğru gidişte en dipte de göçmenler mevcut ve dediğim gibi olumsuz bir rekabet ortamı da oluşuyor.”(K11, Tekstil İş Kolu)

Düzensiz göçmenler genellikle piyasa için ucuz iş gücü kaynağı olarak görülmektedir. Marxçı sınıf anlayışına dayanan araştırmacılar için, bu grup sıklıkla "yedek iş gücü" olarak adlandırılmaktadır (Van Doom, 2017: 906-907). Göçmen emeğinin özellikle yerli emekçilerin çalışmayı istemedikleri işlerde yoğunlaştıkları ve bu alanların çoğunlukla kayıt dışı alanlar olduğu söylenebilir (Lee vd., 2011). Burada bir diğer konu bir önceki tema ile de bağlantılı olarak devletlerin de zaman zaman bu durumu görmezden gelmesidir. Devletler, zaman zaman göçmenlere göz yumabilir ve özellikle seçim dönemlerinde siyasi malzeme olarak kullanabilir; ancak aynı zamanda denetimleri sıkılaştırarak göçmenleri piyasadan uzaklaştırmaya, hatta sınır dışı etmeye kadar giden adımları atmaktan çekinmeyebilirler. Bu çalışma kapsamında da sıklıkla ifade edilen bu konu sendikaların örgütlenme süreçlerini oldukça olumsuz etkilemektedir.

3.3.3. Göçmenlerin Sendikalaşmaktan Korkması

Katılımcılar, düzensiz göçmenlerin hukuki haklarını arayamamalarının ve sınır dışı edilme korkusunun, sendikalaşmaktan kaçınmalarına neden olduğunu ifade etmişlerdir. İşçilerin oturum izinlerinin olmaması ve herhangi bir eylem yapmalarının kendilerini sınır dışı edilme riskiyle karşı karşıya bırakabileceği endişesi, sendikalaşma sürecine katılmak istememelerine sebep olmaktadır.

“Bizim Küçükçekmece ilçesinde bir şantiyede Suriyeli işçilerin çalıştırılıp ücretleri verilmemişti. Bu noktada oradaki arkadaşlarımız bize söylediler. Yani üyelerimiz var ya böyle bir durum var. Bu şantiyede bir mahalle arası yap sat inşaatı yani arkadaşlar sorun yaşamış ücretleri verilmiyor, gelin müdahil olun diye biz işçi arkadaşlarla Suriyelilerle görüştük dediler ya zaten kaçak çalışıyoruz. ...Biz zaten hani burada oturum iznimiz yok... Şey olursa bizi götürebilirler, geri gönderebilirler hani biz herhangi bir eylem yapmayalım dediler.”(K6, İnşaat İş Kolu)

Göçmenlerin hukuki statüsü, sendikalaşma hakkını kullanmalarını engelleyen önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Yabancı uyruklu işgücünün giderek artan bir bölümünü oluşturan izinsiz göçmenlerin alanyazında, tutuklanma ve sınır dışı edilme korkusuyla aktif olarak sendikalaşma arayışında bulunma riskini üstlenmeye istekli olmayacakları varsayımı mevcuttur (Milkman, 2011: 365). Bu durum, kayıt dışılıkla bağlantılı olarak yasal güvenceden yoksun olmalarının ve özellikle çalışma izinleri konusundaki sorunların bir tezahürü olarak da görülebilir.

3.3.4. Çalışma İzinlerine İlişkin Sorunlar

Katılımcılar, ülkede uzun süre çalışan göçmenlere çalışma izni verilmesi gerektiği konusunda genel bir görüş birliği içindedir. Göçmenlerin çalışma izinlerinin eksik olması, haklarını savunmalarını engelleyerek güçsüz bir konuma düşmelerine yol açabilir. Ek olarak göçmen işçilerin hukuki açıdan korunmasını zorlaştırabilir ve işverenleriyle olan ilişkilerinde güçsüz bir konumda olmalarına yol açabilir. Göçmenlerin uzun süreli olarak ülkede çalışmalarını durumunda, iş dünyası ile uyumlu bir şekilde bütünleşmelerini sağlayan adil bir çalışma izni politikasının önemi vurgulanmıştır.

“Dolayısıyla bize alanda şey diyorlar ya ben 10 yıldır buradayım ama hala vatandaşlık vermiyorlar da aslında hukuken doğrusu vatandaşlık vermemesi olabilir. Çok muhtemel yani mesela haliyle yanlış bilinen bir şey de var. Ay yine aynı şekilde alandan biz çalışma izni başvuru çalışma izni verilmiyor şeklinde bir şey de var, şikâyet de var.”(K10, Tekstil İş Kolu)

Türkiye’ye bakıldığında göçmen emeği bakımından yasal çalışma izni süreçlerinin iki koldan ilerlediği söylenebilir. Biri, uluslararası koruma altında olan göçmenlerin çalışma izinlerini düzenleyen Uluslararası İşgücü Kanunu (2016) iken diğeri geçici koruma kapsamında bulunan

Suriyeli göçmenlerin çalışma iznini düzenleyen 2016 tarihli yönetmeliktir. Her iki mevzuatında kendi içinde oldukça sorunlu durumları barındırıyor olması birçok göçmenin bu yasal yollardan faydalanmayarak kayıt dışılığı tercih ettiği söylenebilir.

3.3.5. Göçmen Karşıtlığı

Katılımcılar, göçmenlerin emek piyasasında ayrımcılığa maruz kaldığını ve sendikaların göçmenleri bütünleştirme çabalarının tabanlarındaki bazı üyeler arasında hoşnutsuzluk yarattığını ifade etmişlerdir. Ekonomik daralmayla birlikte, yerli iş gücünü koruma önceliğiyle bazı sendika üyelerinin tepki gösterip sendikadan ayrılma eğilimine girdiği belirtilmiştir. Bununla birlikte göçmen karşıtlığının, işyerlerinde uyumu zorlaştırabileceği ve işçi mücadelesini zayıflatabileceği vurgulanmıştır.

“Hani insani pencereden evet bakıyoruz ama üyelerimizi çok tedirgin ediyor bu durum. Dediğimiz gibi üyelerimize karşı sorumluluk duyan bir sendikayız. Göçmen işçiler dediğimiz zaman da bununla ilgili bir onay göremeyiz tabanımızdan. Maalesef o şeydeyiz noktadayız yani?” (K19, Metal İş Kolu)

“Bazı yerlerde duyuyorum işte bu Afganlı, bu Afganlı işte bundan şu olmaz, bu Iraklı çok özür dilerim, yanlış olmasın. Yani bu Iraklı, Irak'ın kürdü, bu bilmem Azerbaycanlı, Azerbaycan'ın Türk'ü buna böyle davranalım, şuna böyle davranalım diye maalesef gruplaşmalar olduğunu duydum.” (K8, Turizm İş Kolu)

Son yıllardaki ekonomik daralma, yerli emeği ve göçmen emeğini piyasa koşullarında karşı karşıya getirerek göçmen karşıtlığının yükselmesine neden olduğu söylenebilir. Avrupa'da güçlenen siyasi popülizm ve aşırı sağ, göçmen karşıtı söylemi artırmıştır. Sendikalar bu sorunlara yanıt vermek zorunda kalmışlardır. Örneğin, Almanya, İtalya, Fransa ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde, ırkçılığa karşı sendikalar harekete geçmişlerdir. Sendikalar, olası yerel işçi direnişinden kaçınma eğiliminde oldukları için, kötüleşen sosyal iklim, işyerinde sendikaların politikalarını etkilemiştir (Marino vd., 2017). Bu açıdan sendikaların göçmen karşıtlığı ile mücadele etmek ve tüm işçilere eşit haklar tanımak adına net bir pozisyon benimsemeleri önemlidir. Göçmen işçilerin ücretlerinin ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, göçmen işçilerle yerel işçiler arasındaki rekabetin azaltılmasına katkıda bulunabilir (Kranendonk & De Beer, 2016: 850). Aynı zamanda, göçmen işçilerin yerel işçiler tarafından istihdam açısından bir tehdit olarak algılanmaması ve iki grup arasındaki rekabetin azaltılması, daha geniş kapsamlı bir sendikal mücadele için etkili ve faydalı olacaktır (Tokol & Emirgil, 2022: 2516). Ancak, sendikaların bu konuda çok fazla adım atmaması dikkat çekmektedir. Araştırmamıza katılan hemen her sendika temsilcisi, sendikalarının asıl üyelerinden gelebilecek tepkilerden ve bu tepkilerin üye kaybına neden olmasından endişe duymaktadır. Bu tutum Alanyazınla benzerlik göstermektedir (Krings, 2009; Kurtulmuş, 2015).

3.4. Sendikaların Sorunlar Karşısındaki Tutumu

Bu tema; 1. Güvencesiz çalışmaya izin vermemek, 2. Proje geliştirmek/uluslararası bağlantılar kurmak ve 3. Düzensiz göçmen işçileri bilgilendirmek ve örgütlemek alt temaları çerçevesinde incelenmiştir.

3.4.1. Güvencesiz Çalışmaya İzin Vermemek

Katılımcılar, örgütlü oldukları iş yerlerinde güvencesiz çalışmaya karşı durduklarını ifade etmişlerdir. Sendikaların temel çalışma koşullarını korumak için mücadele ettiği ve güvencesiz koşullara karşı bir koruma sağladığına inanıldığı belirtilmiştir. Sendikaların rolü, işçilerin daha iyi çalışma koşullarına sahip olmaları ve güvenceli bir istihdam için mücadele etmeleri açısından önemlidir. Bu bağlamda, sendikaların rolü, işçilerin daha iyi çalışma koşullarına sahip olmaları ve güvenceli bir istihdam için mücadele etmeleri açısından önemli olarak vurgulanmaktadır.

“İş güvenliği tabii zaten kurumsal büyük firmalar ve hatta şunu ilave edeceğim en başta sendikaların olduğu hiçbir yerde bunların olması mümkün değil. Ya sendikalar var ya aslında ekonominin şeyi sibobu yani bunların olduğu her yerde ne efendim, asgari ücretin altında ne kayıt dışı, ne iş sağlığı ve iş güvenliği kurallarını yok sayma olmaz.”(K11, Tekstil İş Kolu)

3.4.2. Proje Geliştirmek/Uluslararası Bağlantılar Kurmak

Katılımcılar, sendikaların düzensiz göçmen istihdamıyla ilgili projeler geliştirmesi ve uluslararası iş birliği yaparak ortak çözüm arayışlarında bulunması gerektiğini vurgulamışlardır. Katılımcıların ifadeleri, sendikaların geniş kapsamlı projeler ve uluslararası bağlantılar aracılığıyla düzensiz göçmen işçilerin durumunu iyileştirmeye yönelik çeşitli girişimlerde bulunduğunu göstermektedir.

“Şöyle yani biz geçen yıl biraz göçmenlerin sorunlarını tartışmak üzere bir sempozyum düzenledik akademisyenler, işte çeşitli sendikalar, Türkiye’deki göçmen dernekleri temsilcileri de katıldı. 70-80 kişilik böyle bir şey yaptık. Bir günlük bir iş yaptık orada işte olabildiğince tartışmaya çalıştık.”(K3, Gıda İş Kolu)

“Sendikamız, bu sorunlarla mücadele etmek için çeşitli projeler yürütmekte ve uluslararası düzeyde işbirliği yapmaktadır. Danimarka, Lübnan, Ürdün ve Kuzey Afrika gibi ülkelerden meslektaşlarımızla işbirliği içinde projeler yürütüyoruz.”(K5, İnşaat İş Kolu)

Toksöz ve arkadaşları (2012) çalışmalarında, Türkiye’de sendikaların göçmenlere yönelik herhangi bir plan veya çalışma yürütmediklerini belirtmişlerdir. Bu bulgu, araştırmamızla kısmen tutarlı görünse de 2011’de başlayan ve 2014-2016 arasında zirveye ulaşan Suriyeli göçü ve devamında Afganistan ve Türk Cumhuriyetlerden artan göç olaylarına karşı sendikaların daha proaktif bir tutum almaya başladıklarını göstermektedir. Ancak, sendikaların şu anki koşullarda göçmenleri tam manasıyla içermemesine rağmen, tüm sendikaların gelecekte düzensiz göçmen emeği ve buna bağlı birçok sosyal sorunun ortaya çıkabileceğinin farkında olduğu ve buna hazırlıklı olmaları gerektiği konusunda bir farkındalığı bulunmaktadır. Bu bağlamda bazı sendikaların kendi yapıları içerisinde olmakla birlikte çoğu sendikaların özellikle bağlı oldukları konfederasyon düzeyinde bilimsel etkinlikler ve projelerle alan desteklenmekte, aynı zamanda uluslararası örgütler ve sendikalarla bağlantılar genişletilerek konuya odaklanılmaktadır. Göçmen işçilerin haklarının korunması ve desteklenmesi amacıyla, alanyazında ulusal ve sınır ötesi düzeyde sendikalar arasında işbirliği örneklerine rastlanmaktadır (Hardy, Eldring & Schulten, 2012: 353).

3.4.3. Düzensiz Göçmen İşçileri Bilgilendirmek ve Örgütlemek

Katılımcılar, sendikaların düzensiz göçmen işçilere yönelik bilgilendirme ve örgütlenme çabalarını vurgulamışlardır. Bu çerçevede, sendikaların sadece işçileri değil, özellikle düzensiz göçmen işçileri bilinçlendirme amacıyla çeşitli girişimlerde oldukları ortaya çıkmaktadır. Sendikaların farklı dil ve kültürlerden gelen düzensiz göçmen işçileri hedef alan özel bilgilendirme stratejileri belirtilmiştir. Ancak, sendikaların çoğunda özel bir göçmen işçi birimi veya komisyonu bulunmaması ve yapılanların genellikle geçici çözümler olduğu ifade edilmiştir.

“Ya şey yaptık, hak gasplarına karşı Arapça bildiri çıkarmıştık. Suriyelilerin yoğun olduğu yerde çalışan arkadaşlarımızla onlara ulaşmasını sağladık.”(K6, İnşaat İş Kolu)

“Arap televizyonları ve Arap radyoları ile bir iletişimimiz var. Onlarla birkaç tane düzenli program yaptık. Çünkü onlar izliyorlar, oradan aydınlanıyor. Sendikalar da nasıl örgütleneceklerine dair çeşitli bilgiler vermeye çalışıyoruz.” (K3, Gıda İş Kolu)

“Siyaseti siyasetçiler yapar ama biz kayıt dışılığı vb. konuları gündemde tutarız. Baskı grupları olarak açıklama yaparız. Buna tedbir alınsın, önüne geçilsin deriz.”(K15, Tarım İş Kolu)

“Örgütlediğimiz iş yerlerinde bu arkadaşlarımızdan da olduğu takdirde onların da sendikal örgütlenmenin içerisinde yer alarak genel mücadelenin içerisinde birliğe katılmalarına gayret sarf ediyoruz.” (K18, Metal İş Kolu)

Göçmen işçilerin heterojenliği, örgütlenmelerini zorlaştırmakta ve bu konuda büyük çaba gerektirmektedir. Özellikle Hollanda ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde sendikalar, göçmen emeğinin yoğun olduğu iş alanlarında örgütlenme çalışmaları yürüterek özel birimler kurmuştur (Marino vd., 2017; Schultz, 2019). Düzensiz göçmen işçileri örgütlemeye dair artan örnekler bulunsa da (Milkman, 2000; Lüthje & Scherrer, 2001), Türkiye'de benzer bir durum henüz mevcut değildir. Araştırmamız bu kısım ile bağlantılı olarak düzensiz göçmen işçilerin bilgilendirilmesi ve eğitilmesinin önemli bir adım olduğunu vurgulamaktadır. Zira Karataş (2003: 25-26) çalışmasında göçmen işçilerin bilinç düzeylerinin düşük olması halinde örgütlenmeye istekli olmayacaklarını belirtmiştir. İspanya'da gerçekleştirilen bir çalışma, sendika danışmanlığı ve destek hizmetlerinin göçmenlerin örgütlenmesinde etkili olduğunu ortaya koymuştur (Thomas, 2020). Bu bağlamda, sendikaların göçmen işçilere yönelik sağladıkları bilgilendirme, eğitim ve yardım etkinlikleri, hem sendikalar hem de göçmen işçiler için yaşamsal bir öneme sahiptir (Tokol ve Emirgil, 2022: 2539). Ancak sendikaların, düzensiz göçmen işçiler arasında bilinçlendirme ve örgütlenmeyi teşvik etmek için daha fazla çaba göstermeleri gerekmektedir.

3.5. Düzensiz Göçmen İstihdamına İlişkin Öneriler

Bu tema dört alt tema altında incelenmiştir: 1. Göçmen emeği suiistimalinin önüne geçmek, 2. Göçmenlere yasal statü sağlanması, 3. Sendikaların yetkilerini genişletmek ve 4. Kurumsal iş birliklerini artırmak.

3.5.1. Göçmen Emeği Suiistimalinin Önüne Geçmek

Katılımcılar, göçmen emeğinin suiistimalini önlemeye yönelik Devlet müdahalesiyle etkili önlemler alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Planlı bir göç politikasının uygulanması gerektiğini belirtmişlerdir. Öneriler arasında devletin, göçmen işçilerin ucuz işgücü olarak sömürülmesine izin vermemesi ve kayıt dışı çalışmanın önlenmesi bulunmaktadır. Ayrıca, sermayeye verilen serbestliğin sınırlandırılması ve göçmenlerin mülteci olarak değil, insan olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. *“Yani bunlar da işçi, buranın emekçiler ve bunların haklarını savunmak sendikaların temel görevidir. Siyasal iktidarı da bu meselede artık bu mültecileri ucuz işgücü deposu olarak görmekten vazgeçilmeli. Sermaye bu kadar serbestlik tanınmamalı, bu kadar kayıt dışı ve kâr için, daha çok kazanmak için insanların milyonlarca mültecinin insanlık dışı koşullarda çalıştırılmasına müdahale etmeli ve buna izin vermemeli.”(K12, Nakliyat İş Kolu)*

Göçmen işçiler için sendika üyeliğinin çekiciliği, sendikaların temel amaçlarını, özellikle üyelerinin ücretleri ve çalışma koşullarını koruma ve iyileştirme hedeflerini ne ölçüde yerine getirdiğiyle yakından ilişkilidir. Göçmen emeğinin kırılabilirlik ve bağımlılık özellikleri, rekabetçi bir piyasada düşük ücret politikası izleyen işverenler için çekici bir ucuz işgücü kaynağı olarak görülmektedir. Devletin düzenleyici sistemi olmasına rağmen, birçok göçmen işçi, işveren sömürüsüne maruz kalarak savunmasız bir konumda bulunmaktadır (Dundon, González-Pérez & McDonough, 2007: 503). Thompson ve arkadaşlarına (2013: 131) göre, kırılabilirlik, göçmen işçilerin işgücü piyasasında eşit olmayan güce ve emek sürecinde zorlayıcı denetimlere maruz kalma olasılığıdır. Sendikalar, göçmen emeğinin suiistimalini önlemek ve çözüm üretmek adına alan bilgilerini kullanmalı, etkili politika önerileri sunmalı ve kamuoyunu bilinçlendirmelidir.

3.5.2. Göçmenlere Yasal Statü Sağlanması

Katılımcılar, göçmenlere yasal statü verilmesinin mağduriyetlerin ve kayıt dışılığın önlenmesinde etkili bir çözüm olacağını belirtmişlerdir. Yasal statü kavramının bazen

vatandaşlık, çoğunlukla ise çalışma izni olarak ifade edilmiştir. Katılımcılar, göçmenlere yasal statü sağlanmasıyla ilgili olarak bir seçim yapılmasını önermişlerdir. Bunun vatandaşlığa alma şeklinde olmadığı, daha çok çalışma izinleri üzerinden değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, hak edenlere belirli ölçütler çerçevesinde bu statünün verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

“Yani bir seçim yapılsın. Hani bu noktada bir kayıtlılık durumu söz konusu olsun, hani kayıtlılıktan kastım vatandaşlık verilsin değil ha gerekirse hak edene onu da verirsin. Ama asıl mesele çalışma izinleri. Hani çeşitli durumlar neticesinde eleme seçme yöntemleri neticesinde verilebilir.” (K16, Tarım İş Kolu)

Bu bağlamda kurumsal iş birlikleri önemlidir; sendikaların diğer kuruluşlarla etkin iş birliği yapması gereklidir. İlk adım, göçmenlerin yasal statülerinin netleştirilmesidir. Bu, işçilerin haklarını daha etkili bir şekilde savunmalarını sağlayacaktır. Araştırmamızda, belirli ölçütleri sağlayan göçmenler için çalışma izinlerinin düzenlenmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Sendikalar ayrıca, belirli ölçütleri sağlayan göçmenler için vatandaşlığın güçlü bir seçenek olduğunu vurgulamışlardır.

3.5.3. Sendikaların Yetkilerini Genişletmek

Katılımcılar, sendikaların yetkilerinin genişletilmesi ve göçmen emeği konusunda daha duyarlı olmaları gerektiğini belirtmiştir. Göçmenlerin örgütlenmesinin yasal zorluklarla karşılaştığını ifade etmişlerdir. Yasal dayanakların eksikliği nedeniyle sendikaların hak savunmada sınırlı bir etki alanına sahip olduğu belirtilmiştir. Türkiye’de yerli çalışanların örgütlenme düzeyinin düşük olduğu bir ortamda, göçmenlerin örgütlenmesinin zor olduğu belirtilmiştir. Ancak, katılımcılar, bu zorluklara rağmen sendikaların ellerinden geleni yapmaya devam ettiklerini belirtmişlerdir.

“Ancak göçmenlerin örgütlenmesi konusunda yasal zorluklarla karşı karşıya kalıyoruz. Türkiye’de yerli çalışanların örgütlenme düzeyi düşük olduğu bir ortamda, göçmenlerin örgütlenmesi daha da zorlaşıyor. Yasal dayanaklar eksik olduğu için yapabileceklerimiz sınırlı olsa da elimizden geleni yapmaya devam ediyoruz.” (K5, İnşaat İş Kolu)

Bu aşamada sendikaların, bazı ülkelerde göçmenlerle ilgili ulusal politika oluşturma süreçlerine katılarak veya bu politikalara etki edebildiklerini söyleyebiliriz. Örneğin, İtalya’da, “İtalyan Genel Çalışma Konfederasyonu (CGIL)”nın baskıları sonucunda göçmenlere yönelik bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır (Staunton, 2019: 15, akt. Tokol & Emirgil, 2022: 2531). Fransa’da da sendikalar, göçmen işçilerin oturma ve çalışma izinleri konusunda hükümet politikalarını etkilemek amacıyla etkinliklerde bulunmuşlardır (Kurtulmuş, 2015: 46-47; Marino, Penninx, & Roosblad, 2015: 9). Ancak Türkiye’de bu denli sendikal hareket, sendikaların 1980 askeri darbesinden sonra yetkilerinin kısıtlanması ve apolitik bir alana doğru çekilerek birçok sendikanın devlet yanlısı bir çizgide hareket etmesinden dolayı pek görülmemiştir. 1980 askeri müdahalesinin neden olduğu antidemokratik yasal çerçeve, sendikal etkinliklerin baskı altında tutulması, kamu sektöründeki özelleştirmeler, taşeronlaşma ve uzaklaştırma stratejileri ile küresel pazar rekabetinin işverenler üzerindeki etkileri, yüksek işsizlik oranları gibi etkenler, sendikalara güç kaybettirmiştir. Ayrıca, sendikaların bürokratlaşması, yeni örgütlenme stratejileri geliştirememesi ve bazı sendikacıların itibar kaybettirici davranışları gibi içsel etmenler de güç kaybını hızlandırmıştır (Toksöz vd., 2012: 128).

3.5.4. Kurumsal İş Birliklerini Artırmak

Katılımcılar, göçmen emeğinin korunması ve kayıt dışılığın önlenmesinde kurumsal iş birliklerinin önemini vurgulamıştır. Göç konseyi adında bir yapı önerilmiş, bu konseyin çeşitli paydaşları içermesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu konseyin, göçmen emeğiyle ilgili sorunları

tespit etmek, çözüm önerileri geliştirmek ve ulusal göç politikalarını oluşturmak adına önemli bir rol oynayabileceği belirtilmiştir.

“Göç konseyi kurulmalı. Bu işin içerisinde sendikalar, meslek örgütleri, barolar, kamu kurumları, siyasi partiler dâhil olmak üzere bir ulusal konsey kurulmalı. Bu konuda çok ciddi bir tartışma süreci yapmalı. Sempozyumlar, konferanslar, kongreler toplamalı ve buradan çıkan toplam önerilerle yeni bir ulusal göç politikası oluşturulabilir. Yani herkesin işin içerisinde olduğu kimsenin bunu seçim malzemesi olarak kullanmayacağı ırkçılık ve şovenizm malzemesi olarak kullanmayacağı bir süreç haline getirilebilir.”(K3, Gıda İş Kolu)

Sendikalar, güç karşısında direnişi harekete geçirmek için toplumsal hareketler gibi davranabilir ve bu şekilde, işverenlerin keyfi gücüne karşı mücadele eden bir rol üstlenebilirler (Tapia & Turner, 2013: 601-602). Sendikalar, göçmen emeğinin suiistimalini önlemek amacıyla öncü rol oynamalıdır. Göçmenlerin topluma kabul edilmesi sürecinde etkili bir konumda bulunabilirler; ancak bu sürecin sadece sendikalar tarafından değil, aynı zamanda devlet, meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve göçmen gruplarının katılımıyla bir uzlaşma içinde yürütülmesi gereklidir. Sendikalar, diğer örgütlerle işbirliği yaparak çalışmalarına destek sağlamak veya destek almak amacıyla bir araya gelebilirler (Schultz, 2019).

Tartışma ve Sonuç

Toplumsal eylemi anlamlandırmak için aktör ve yapı arasındaki ilişkiyi anlamak önemlidir (Alho, 2013: 79). Dolayısıyla, araştırmamızın bulgularının sendikaların Türkiye’de göçmen emeğinin örgütlenmesine yönelik duruşu ekseninde tartışılması önemlidir. Bu tartışma, hem sendikaların sürece ilişkin reflekslerini anlamak hem de endüstriyel sosyal hizmetin bu noktadaki potansiyel katkısını somutlaştırabilmek adına gereklidir.

Penninx ve Roosblad'ın (2001) çalışmasına göre sendikalar, göçmen işçilerle ilgili üç temel ikilemlerle karşı karşıyadır: 1) Göçmen işçilerin istihdamı konusunda sendikaların hükümet ve işverenlerle aynı görüşte olup olmaması, 2) Göçmen işçilerin diğer işçilerle aynı haklara sahip olup olmaması veya kısmen dışlanması, 3) Sendikaların göçmen işçileri içeren kapsayıcı bir politika benimsemesi durumunda genel işçi çıkarlarını mı temsil etmeli yoksa göçmen işçilerin özel gereksinimlerine odaklanan politika ve stratejiler mi geliştirmelidir (Kurtulmuş, 2015: 44; Marino vd., 2015: 2; Khaing Moe, 2020: 93-94). Göç ülkesi olma yolunda ilerleyen Türkiye özelinde konuya bakıldığında, bu ikilemlerin geçerliliği araştırmamızın bulgularına yansımış görülmektedir. Sendikalar, bir yandan kendilerini zorlayan, örgütsüzlüğü artıran ekonomik, sosyal ve siyasal unsurlarla mücadele ederken, diğer yandan bu sorunlara çözüm getirebilecek örgütsel kapasiteye ve sendikal yapıya sahip değillerdir. Sendikaların düzensiz göçmen işçiliği konusundaki yaklaşımları da, genellikle bu zorlayıcı koşullardan büyük ölçüde etkilenmektedir (Toksöz vd., 2012: 129).

Bu araştırma ile Türkiye'deki işçi sendikalarının düzensiz göçmen emeğine yönelik bakış açısını ve mevcut zorlukları incelemiştir. Araştırma, sendikaların genelde göçmen emeğini sınıf mücadelesi bağlamında insani ve vicdani bir temelde değerlendirdiğini, ancak kaynak eksikliği ve diğer sınırlamaların etkili bir mücadele kapasitesini zorlaştırdığını göstermektedir. Sendikaların mevcut durumu değerlendirmesi, göçmen hakları konusundaki yetersizliklerini ve güvencesiz çalışma koşullarına karşı sınırlı müdahalelerini göstermektedir. Göçmen işçi müteahhitleri ve ücret sendikacılığı şeklindeki yaklaşımlar, göçmen emeğinin karşılaştığı zorlukları derinleştirmektedir. Devlet denetimi eksikliği, kayıt dışı istihdam, sendikalaşma korkusu ve çalışma izinleri sorunları, sendikaların alanda karşılaştığı başlıca zorluklardır. Sendikaların bu sorunlara karşı tutumu, güvencesiz çalışmaya izin vermemek, proje geliştirme/uluslararası bağlantılar kurma ve düzensiz göçmen işçilerini bilgilendirme ve örgütlemeye yönelik çalışmaları içermektedir. Ancak, bu çabaların sınırlı etkisi olduğu ve daha kapsamlı bir yaklaşımın gerekliliği vurgulanmaktadır. Düzensiz göçmen istihdamına ilişkin öneriler arasında göçmen emeği suiistimaline karşı önlemler, göçmenlere yasal statü sağlama,

sendikaların yetkilerini genişletme ve kurumsal iş birliklerinin önemi öne çıkmaktadır. Bu öneriler, sendikaların güçlenmesini ve göçmen emeğinin adil ve güvenceli bir şekilde değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

Bununla birlikte 1980 sonrası oluşan iklimde daha devletçi bir çizgiden hareket etmeye başlayan sendikalar her ne kadar devletçi bir çizgide ilerlemeye çalışsalar da düşünsel arka planlarındaki farklılıkların göçmen emeğini savunma ve örgütlenme stratejileri noktasında farklılıklar oluşturduğu söylenebilir. Bu çalışmada da sendikaların temsil ettiği ideolojilerin, göçmen işçilere yönelik örgütlenme ve dayanışma stratejilerini etkilediği gözlemlenmiştir. Farklı konfederasyon ve dolayısıyla stratejik ve ideolojik olarak farklı geleneklere sahip olan işçi sendikaları bu çalışma açısından iş güvenliği, adil ücret ve insan hakları gibi temel konularda genellikle ortak bir platformda birleştikleri gözlenmiştir. Ayrıca, sendikaların göçmen emeği meselesine yaklaşımında kendilerinden kaynaklanan bazı durumlar da etkili olmaktadır. İncelenen sendikaların çoğunda, göçmen emeğine odaklanan bir alt birim veya komisyon bulunmamaktadır. Ek olarak, sendikaların birçoğu periferide örgütlenmiş olsalar da, sendika genel merkezlerinin göçmen emeğinin yoğun olduğu, merkeze uzak illerin gerçekliklerine tam olarak hâkim değillerdir. Bununla birlikte konfederasyonlar ve sendikalar arasındaki ideolojik farklılıklar konfederasyonlar nezdinde ayrışırken bazı durumlarda konfederasyonların içindeki sendikalar bağlamında da ayrışmalar görülmektedir. Bu ideolojik ayrışma, sendikaların önceliklerinde ve örgütlenme stratejilerinde farklılıklara neden olabilir. Örneğin, sol ideolojiye sahip sendikalar daha vurgulu bir şekilde sosyal adalet ve eşitlik üzerine odaklanırken, sağ ideolojiyle hareket eden sendikalar daha çok ekonomik istikrar ve geleneksel değerlere vurgu yapabilir. İdeolojik farklılıklar, sendikaların örgütlenme çabalarında ve taleplerinde belirgin olan çeşitli yaklaşımları ortaya çıkarabilir. Ek olarak unutulmaması gereken bir diğer husus Türkiye'de sendikal hareketin siyaset ile olan bağlantısıdır. Cam (2019: 108) çalışmasında bu bağlantıyı Türk sendikal hareketlerindeki bölünmenin en önemli nedeni olarak görürken, sendikalar ve işçi örgütlerinin siyasi yapılanmalar olmadıklarını bundan öte sendikaların siyasetle olan bağlantılarının, emekçilerin iktisadî ve toplumsal haklarını korumak noktasında siyasi arenada baskı aracı oluşturmak ya da lobi faaliyeti yürütmek olduğunu ifade eder (s. 175).

Siyasetin ya da ideolojik farklılıkların, sendikalar arasında çeşitli örgütlenme stratejileri ve öncelikler ortaya çıkardığı göz önüne alındığında, bu sendikaların bir araya gelerek ortak zeminlerde buluşmaları ve göçmen işçilerin haklarını savunmak adına birlikte hareket etmeleri, daha kapsayıcı ve etkili bir çözüm oluşturabilir. Bu çerçevede, siyasetin ve ideolojik farklılıkların ötesinde, sendikaların ortak değerlerde buluşmaları ve göçmen işçilerin haklarına odaklanan bir birliktelik kurmaları, daha güçlü ve etkili bir sendikal mücadele anlamına gelebilir.

Çalışmanın bu kısmında, düzensiz göçmenlerin alternatif örgütlenme biçimlerine de değinmek yerinde olabilir. Düzensiz göçmenler, kendi aralarında enformel ağ ilişkilerine dayalı örgütlenmeler oluşturarak dayanışma ve bilgi paylaşımı sağlamaktadırlar. Bu tür enformel ağlar, göçmenlerin çalışma koşulları ve hakları konusunda bilgi edinmelerine ve destek bulmalarına yardımcı olmaktadır (Gurak & Caces, 1992: 152-153). Ancak, bu enformel ağların kurumsal sendikalarla ilişki kurup kurmadığı ve bu ilişkilerin ne derece etkili olduğu konusunda daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Sendikaların, bu enformel örgütlenmelerle işbirliği yaparak göçmen işçilerin haklarını daha etkili bir şekilde savunabileceği ve çalışma koşullarını iyileştirebileceği düşünülmektedir.

Bulgularımız ve çıkarımlarımız bağlamında Penninx ve Roosblad (2001)'a tekrar dönersek, sendikaların düzensiz göçmen işçiler konusunda işverenler ve hükümetle aynı görüşte olmaları durumunda, birinci ikilemde, işçi ücretlerinin düşebileceği, pazarlık gücünün zayıflayabileceği riski bulunmaktadır. Bu durum sendikaların işçi çıkarlarını savunan bir örgüt olamaması anlamına gelecektir (Marino vd., 2015: 2). İkinci ikilemde, dışlama stratejisinin işgücü

piyasasını bölebileceği ve sendikanın pazarlık gücünü zayıflatabileceği belirtilmektedir. Ancak içerme stratejisi, ulusal işgücü piyasaları ve sendika çıkarları için bir tehdit olarak algılanabilir ve yerel işçilerle çatışmaya yol açabilir (Marino vd., 2015: 2). Üçüncü ikilemde ise genel stratejilerin adaletsizliğe neden olabileceği, özel politika ve stratejilerin ise yerel üyeleri yabancılaştırma riski taşıdığı ifade edilmektedir (Marino vd., 2015: 3).

Anlaşılabileceği üzere düzensiz göçmen emeği sorunu, sadece göçmen emeğini örgütlemek ve onların ekonomik refahlarını artırmaya yönelik bir mesele değil, aynı zamanda insan hakları, sosyal adalet ve toplumsal uyum bağlamında ele alınması gereken bir konudur. Sosyal hizmet disiplini tarihten gelen bağlarla işçi sendikaları için düzensiz göçmen emeğinin piyasada daha sağlıklı koşullarda yer edinmesi, görünür olması ve sorunların çözümü açısından önemli bir potansiyeli barındırmaktadır. Endüstriyel sosyal hizmet alanı düzensiz göçmenleri güçlendirmek ve işçi sendikaları ile iş birliği içinde daha etkin çözümler üretmek için stratejik bir araç olabilir. Bu bağlamda endüstriyel sosyal hizmet uzmanlarının etkin olarak görev alacağı devlet, sendikalar ve sivil toplum kuruluşları arasında güçlü bir iş birliği, göçmen işçilere yönelik sosyal adaletin sağlanması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve toplumsal denge açısından önemlidir. Unutmamalıyız ki, göçmen işçilerin haklarına saygı göstermek, sadece onların değil, tüm toplumun refahı ve adalete dayalı bir işgücü piyasası için kritik bir öneme sahiptir.

Hakem Değerlendirmesi: İki bağımsız hakem tarafından değerlendirilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Mali Destek: Yazarlar bu çalışma için mali destek almamıştır.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors did not received financial support for this study.

Kaynakça

- Afonso, A., & Devitt, C. (2016). Comparative political economy and international migration. *Socio-Economic Review*, 14(3), 591-613. <https://doi.org/10.1093/ser/mww026>
- Alberti, G., Holgate, J., & Tapia, M. (2013). Organising migrants as workers or as migrant workers? Intersectionality, trade unions and precarious work. *The International Journal of Human Resource Management*, 24(22), 4132-4148. <https://doi.org/10.1080/09585192.2013.845429>
- Alho, R. (2013). Trade union responses to labour immigrants: selective solidarity. *Finnish Yearbook of Population Research*, 48, 77-102. <https://doi.org/10.23979/fypr.48547>
- Amsterdam, S. (1982). The national women's trade union league. *Social Service Review*, 56(2), 259-272. <https://doi.org/10.1086/644012>
- Berntsen, L., & Lillie, N. (2016). Hyper-mobile migrant workers and Dutch trade union representation strategies at the Eemshaven construction sites. *Economic and Industrial Democracy*, 37(1), 171-187. <https://doi.org/10.1177/0143831X14537357>
- Cam, E. (2019). *Social Dialogue and Democracy in the Workplace: Trade Union and Employer Perspectives from Turkey*. Springer.
- Carter, I. (1977). Social work in industry: A history and a viewpoint. *Social Thought*, 3(1), 7-17. <https://doi.org/10.1080/15426432.1977.10383199>
- Cengiz, F. B. (2013). *Türkiye'de sendikaların düzensiz emek göçüne bakışı: İstanbul örneği* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Cranford, C., Vosko, L.F. & Zukewich, N. (2003) Precarious employment in the Canadian labour market: A statistical portrait. *Just labour*, 3: 6-22. <https://doi.org/10.25071/1705-1436.164>
- Dedeoğlu, S. & Gökmen, Ç. E. (2011) *Göç ve sosyal dışlanma: Türkiye'de yabancı kadın göçmenler*. Ankara, Efil Yayınları.
- Dundon, T., González-Pérez, M.A. & McDonough, T. (2007) Bitten by the Celtic Tiger: Immigrant Workers and Industrial Relations in the New 'Globalized' Ireland. *Economic and Industrial Democracy* 28(4): 501-522. <https://doi.org/10.1177/0143831X07082122>

- Erder, S. & Kaşka, S. (2003). *Irregular migration and trafficking in women: The Case of Istanbul*, IOM.
- Erdoğan, S. (2013). Göçmen işçilerin sendikal hakları. *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu V. Bildiriler Kitabı*. Petrol İş Yayıncılık, 118, 197-222.
- Friedberg, R. M. (2000). You can't take it with you? Immigrant assimilation and the portability of human capital. *Journal of labor economics*, 18(2), 221-251. <https://doi.org/10.1086/209957>
- Gorodzeisky, A., & Richards, A. (2013). Trade unions and migrant workers in Western Europe. *European Journal of Industrial Relations*, 19(3), 239-254. <https://doi.org/10.1177/0959680113493694>
- Gökbayrak, Ş., & Erdoğan, S. (2010). Irregular migration and trade union responses: the case of Turkey. "İş, Güç": *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 12(2). DOI: 10.4026/1303-2860.2010.145.x
- Gurak, D.T. & Caces, F. 1992. Migration Networks and the Shaping of Migration Systems. In: Kritz, M, Lim, LL and Zlotnick, H (eds.), *International Migration Systems*. Oxford: Clarendon Press. pp. 150–186.
- Hardy, J., Eldring, L., & Schulten, T. (2012). Trade union responses to migrant workers from the 'new Europe': A three sector comparison in the UK, Norway and Germany. *European Journal of Industrial Relations*, 18(4), 347-363. <https://doi.org/10.1177/0959680112461464>
- Holgate, J. (2005). Organizing migrant workers: a case study of working conditions and unionization in a London sandwich factory. *Work, employment and society*, 19(3), 463-480. <https://doi.org/10.1177/0950017005055666>
- Hyman, R. 2001. *Understanding European trade unionism. Between market, class & society*. London: Sage Publications Ltd.
- İçduygu, A. 2006. The labour dimensions of irregular migration in Turkey. Technical Report, [Migration Policy Centre], [CARIM-South], *CARIM Research Report*, 2006/05. <http://hdl.handle.net/1814/6266>.
- İçduygu, A. & Kirişçi, K. (eds) (2009) *Land of diverse migrations: Challenges of emigration and immigration in Turkey*. İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.
- Karataş, K. (2003). Batı Avrupa'da yaşayan göçmen Türk ailelerinin uyum ve bütünleşme sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 25-40.
- Khaing Moe, T. (2020). The role of the trade unions regarding migrant workers in Europe. *LESIJ-Lex ET Scientia International Journal*, 27(2), 87-100.
- King, R. (2002). Towards a new map of European migration. *International journal of population geography*, 8(2), 89-106. <https://doi.org/10.1002/ijpg.246>
- Koser, K. (2010). Dimensions and dynamics of irregular migration. *Population, Space and Place*, 16(3), 181-193. <https://doi.org/10.1002/psp.587>
- Kranendonk, M., & De Beer, P. (2016). What explains the union membership gap between migrants and natives?. *British Journal of Industrial Relations*, 54(4), 846-869. <https://doi.org/10.1111/bjir.12192>
- Krings, T. (2009). A race to the bottom? Trade unions, EU enlargement and the free movement of labour. *European Journal of Industrial Relations* 15(1), 49–69. <https://doi.org/10.1177/0959680108100165>
- Kurtuluş, M. M. (2015). Sendikalar ve göçmen işçiler. *DİSK-AR Dergi*, 4, 40-54.
- Kurzban, R. A. (2013). *Occupational social work*. National Association of Social Workers and Oxford University Press.
- Lee, K., McGuinness, C., & Kawakami, T. (2011). *Research on occupational safety and health for migrant workers in five Asia and the Pacific countries: Australia, Republic of Korea, Malaysia, Singapore and Thailand*. International Labour Organization.
- Lewis, B. (1997). Occupational social work practice. In M. Reisch & E. Gambrill (eds.), *Social work in the twenty-first century*, 226-238.
- Lordoğlu, K. (2007b). Türkiye'deki Çalışma Hayatının Bir Parçası Olarak Yabancı Çalışanlar. *Çalışma ve Toplum*, 3(14), 11-31. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ct/issue/71812/1155300>
- Lüthje, B., & Scherrer, C. (2001). Race, multiculturalism, and labour organizing in the United States: Lessons for Europe. *Capital & Class*, 25(1), 141-171. <https://doi.org/10.1177/030981680107300108>
- Maiden, R. P. (2001). The evolution and practice of occupational social work in the United States. *Employee Assistance Quarterly*, 17(1-2), 119-161.

- Marino, S. (2012). Trade union inclusion of migrant and ethnic minority workers: Comparing Italy and the Netherlands. *European Journal of Industrial Relations*, 18(1), 5-20. <https://doi.org/10.1177/0959680111429755>
- Marino, S., Penninx, R., & Roosblad, J. (2015). Trade unions, immigration and immigrants in Europe revisited: Unions' attitudes and actions under new conditions. *Comparative Migration Studies*, 3, 1-16. DOI 10.1007/s40878-015-0003-x
- Marino, S., Roosblad, J. ve Penninx, R. (2017) Comparing Trade Union Attitudes and Actions Relating to Immigration and Migrant Workers in 11 European Countries??. Marino, S., Roosblad, J. ve Penninx, R. (Ed.), *Trade Unions and Migrant Workers New Contexts and Challenges in Europe* içinde, ILO-Ilera, Ilera Publication Series, Edward Elgar, 351-388.
- Martinez-Lucio, M. & Perrett, R. (2009) The diversity and politics of trade union responses to minority ethnic and migrant workers: the context of the UK. *Economic and Industrial Democracy* 30(3), 324-347. <https://doi.org/10.1177/0143831X09336562>
- Masi, D. A. (2020). The history of employee assistance programs in the United States. *Journal of Employee Assistance*, 50: 30-33.
- Meardi, G. (2012) Union immobility? Trade unions and the freedoms of movement in the enlarged EU. *British Journal of Industrial Relations* 50(1): 99-120. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8543.2010.00802.x>
- Merriam, S B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. S. Turan (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.
- Milkman, R. (2000). Immigrant organizing and the new labor movement in Los Angeles. *Critical Sociology*, 26(1-2), 59-81. <https://doi.org/10.1177/08969205000260010501>
- Milkman, R. (2011). Immigrant workers, precarious work, and the US labor movement. *Globalizations*, 8(3), 361-372. <https://doi.org/10.1080/14747731.2011.576857>
- Mor-Barak, M. E., Poverny, L. M., Finch Jr, W. A., McCroskey, J., Nedelman, H. L., Seck, E. T., & Sullivan, R. (1993). A model curriculum for occupational social work. *Journal of Social Work Education*, 29(1), 63-77. <https://doi.org/10.1080/10437797.1993.10778799>
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar I-II* (9. Basım). (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayınodası Toplum Bilim Dizisi.
- O'Reilly, J., MacInnes, J., Nazio, T., & Roche, J. M. (2009). The United Kingdom: From flexible employment to vulnerable workers. In *Gender and the contours of precarious employment* (pp. 122-140). Routledge.
- OECD (2001) Trends in international migration, annual report. <http://www.oecd.org/migration/mig/2508596.pdf> (Erişim tarihi: 23.11.2023)
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri (2. Baskı)*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: PEGEM Akademi.
- Penninx, R. ve Roosblad, J. (2001) *Trade unions, immigration, and immigrants in Europe 1960-1963: A comparative study of the actions of trade unions in seven West European countries*. New York: Berghahn Books
- Popple, P. R. (1981). Social work practice in business and industry: 1875- 1930. *Social Service Review*, 55, 257-269. <https://doi.org/10.1086/643916>
- Refslund, B. (2021). When strong unions meet precarious migrants: Building trustful relations to unionise labour migrants in a high union-density setting. *Economic and Industrial Democracy*, 42(2), 314-335. <https://doi.org/10.1177/0143831X18760989>
- Schultz, T. (2019) "Sendikaların göçmenlere yönelik politikaları kapsayıcı mı? Dışlayıcı mı?", Dosya: Avrupa Sendikaları ve Göçmenler, Perspektif, 2 Nisan 2019, <https://perspektif.eu/2019/04/02/sendikalarin-gocmenlere-yonelik-politikalari-kapsayici-mi-dislayici-mi/> (Erişim Tarihi: 04.11.2023).
- Spivak, G. C. (2016). *Madun konuşabilir mi*. Çev. Dilek Hattatoğlu, Gökçen Ertuğrul, Emre Koyuncu, Dipnot Yayınları.
- Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi [Center for Strategic and International Studies] (CSIS), (2019). *Out of the Shadows: Shining a Light on Irregular Migration*. Proje Yöneticisi: D.F. Runde, Yazarlar: E.K. Yayboke ve C. Garcia Gallego, CSIS Refah ve Kalkınma Projesi [Project on Prosperity and Development], CSIS ve Rowman & Littlefield, Vaşington, D.C., ve Lanham. Erişim adresi: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/190826_RundeYaybokeGallego_IrregularMigrations.pdf

- Straussner, S.L.A. (1990). Occupational social work today: An overview. *Employee Assistance Quarterly*, 5(1), 1-17. https://doi.org/10.1300/J022v05n01_01
- Tapia, M., & Turner, L. (2013). Union campaigns as countermovements: Mobilizing immigrant workers in France and the United Kingdom. *British Journal of Industrial Relations*, 51(3), 601-622. <https://doi.org/10.1111/bjir.12035>
- Taran, P. A. (2000). Human rights of migrants: Challenges of the new decade. *International Migration*, 38(6), 7-51. <https://doi.org/10.1111/1468-2435.00141>
- Thomas, A. (2020). Cross-border labour markets and the role of trade unions in representing migrant workers' interests. *Journal of Industrial Relations*, 62(2), 235-255. <https://doi.org/10.1177/0022185619889073>
- Thompson, P., Newsome, K., & Commander, J. (2013). 'Good when they want to be': migrant workers in the supermarket supply chain. *Human Resource Management Journal*, 23(2), 129-143. <https://doi.org/10.1111/j.1748-8583.2011.00186.x>
- Thornley, C., Jefferys, S., & Appay, B. (Eds.). (2010). *Globalization and precarious forms of production and employment: Challenges for workers and unions*. Edward Elgar Publishing.
- Tokol, A., & Emirgil, B. F. (2022). Göçmen İşçiler ve Sendikalar: Sosyal Haklar ve İnkilemler Bağlamında Sendikal Stratejiler. *Çalışma ve Toplum*, 5(75), 2509-2548. <https://doi.org/10.54752/ct.1191414>
- Toksöz, G. & Ünlütürk-Ulutaş, Ç.(2012). "Is Migration Feminized? A Gender- and Ethnicity-Based Review of the Literature on Irregular Migration to Turkey, "Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities. ed. Paçacı-Elitok, S. And Straubhaar, T. Hamburg: Hamburg UniversityPress, 85-113.
- Toksöz, G., Erdoğan, S., & Kaşka, S. (2012). *Türkiye'ye düzensiz emek göçü ve göçmenlerin işgücü piyasasındaki durumları*. IOM Türkiye.
- URL 1. Erişim tarihi: 18.11.2023 https://www.csqb.gov.tr/media/91903/temmuz_2023-isci.pdf
- URL 2. Erişim tarihi: 18.11.2023 <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>
- Van Doorn, N. (2017). Platform labor: on the gendered and racialized exploitation of low-income service work in the 'on-demand'economy. *Information, Communication & Society*, 20(6), 898-914. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1294194>
- Wickramasekara, P. (2013). Globalisation, international labour migration and the rights of migrant workers. In *Globalisation and Migration* (ss. 21-38). Routledge. Erişim adresi: https://www.globalmigrationpolicy.org/articles/labour/Globalization,%20Int_1%20Labour%20Migration,%20Rights%20of%20Migrant%20Workers,%20WICKRAMASEKARA%20Seoul%202006-2.pdf
- Wilkins, E. A. (2010). Indefense of the new working class? Labour union embeddedness, labour migration and immigrant integration, PhD dissertation, Syracuse University.
- Yanardağ, U. & Zubaroglu Yanardağ, M. (2020). İş yerinde sosyal çalışmayı Türkiye için düşünmek. *Çalışma ve Toplum*, 4(67), 2249-2270. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ct/issue/71782/1155095>
- Yanardağ, U. (2020). Siyaset ve sosyal hizmet ilişkisini Türkiye için düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 261-278. <https://doi.org/10.33417/tsh.630507>
- Yükseker, D. (2003) *Laleli-Moskova Mekiği: Kayıtdışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri [The Laleli-Moscow Shuttle: Informal Trade and Gender Relations]*. İstanbul: İletişim Yayınları.